

KATALUNA ESPERANTISTO*

* Llengua internacional i drets lingüístics

NÚMERO 358 (124) · JULIOL · DESEMBRE 2011

La diversitat lingüística i la pau

La defensa i valorització del dialecte a Bolonya

El país esperantista que gairebé va existir

Kataluna Esperantisto és una publicació semestral en català de l'Associació Catalana d'Esperanto sobre els drets lingüístics, les llengües de relació internacional, les llengües minoritzades i la història i actualitat de l'esperanto i de les llengües planificades.

Edita: Associació Catalana d'Esperanto
Apartat 1008
08200 Sabadell
www.esperanto.cat
info@esperanto.cat

Redactor: Hèctor Alòs i Font, h.alos@esperanto.cat

Correcció lingüística: Gerard Sugranyes

Composició: Ferriol Macip i Bonet

Dipòsit legal: B-27362-1982

La revista i l'entitat editora no comparteixen necessàriament les opinions que expressen els articles signats.

Tots els articles estan subjectes a llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/legalcode.ca>). Està permès de reproduir-los i distribuir-los, sempre que es faci sense afany de lucre i se'n reconegui explícitament els autors, i l'Associació Catalana d'Esperanto com a editora.
Imprès a: Recordgraf, C/ Mandoni, 08004 Barcelona

Foto de portada de Sjoerd Bosga, presa durant el 61è Congrés Internacional de Joves Esperantistes l'any 2005 a Zakopane (Polònia).

KATALUNA ESPERANTISTO*

* LLENGUA INTERNACIONAL I DRETS LINGÜÍSTICS

NÚM 358 (124) · JULIOL-DESEMBRE 2011

Daniele Vitali

▶ **La defensa i valorització del dialecte a Bolonya. Exemple d'activisme ecolingüista sobre el terreny** 3

Maria Àngels Viladot

▶ **La diversitat lingüística i la pau** 11

Jens S. Larsen

▶ **Amikejo: el país esperantista que gairebé va existir** 19

Collecció Delfí Dalmau, quaderns de llengua i drets lingüístics

- István Ertl, François Lo Jacomo:
L'esperanto i el plurilingüisme del futur. Conversa amb Umberto Eco
- François Lo Jacomo, Detlev Blanke:
Sobre algunes qüestions d'interlingüística. Entrevista amb André Martinet
- Robert Philipson:
Llengües internacionals i drets humans internacionals
- Hèctor Alòs, Michele Gazzola, Albert Gorrell:
Esperanto i drets lingüístics. Recull d'articles 2005–2008 (Pròleg de Jordi Solé i Camardons)

1 quadern 3,00 €; la collecció sencera 10,00 €.

Trobeu-los a la llibreria Alibri de Barcelona o a info@esperanto.cat

LA DEFENSA I VALORITZACIÓ DEL DIALECTE A BOLONYA EXEMPLE D'ACTIVISME ECOLINGÜISTA SOBRE EL TERRENY

Daniele Vitali*

“Bolonyès” (bolonyès: *bulgnaiš*, italià: *bolognese*) és el nom que s’empra per al dialecte de Bolonya (bolonyès: *Bulāggna*, italià: *Bologna*), capital de la regió administrativa Emilia-Romanya (bolonyès: *Emēggliā-Rumāgna*, italià: *Emilia-Romagna*), al nord d’Itàlia. Els dialectes del nord d’Itàlia estan desapareixent ràpidament, la qual cosa és una gran pèrdua cultural perquè són tan diferents de la llengua italiana oficial que poden ser considerats com a dialectes no pas de l’italià, sinó d’una altra llengua romànica que no està unificada ni té nom.

Per demostrar aquesta afirmació, prou contundent (però no únicament meva, vegeu Hull 1982 o Salvi 1999, citats a la bibliografia), caracteritzarem el bolonyès amb deu punts, com en el seu dia va fer Jules Ronjat amb els dinou punts que va utilitzar per comparar l’occità amb el francès (set dels punts van resultar oposar l’occità amb el castellà, vuit amb l’italià i fins i tot setze amb el francès).

SEBASTIA GIRALT

* Traductor a la Unió Europea. President del Comitè Internacional per a les Llibertats Ètniques.

El present text va aparèixer publicat originalment en esperanto a la revista *Etnismo*, núm. 87, desembre 2010.
Traducció: Hèctor Alòs i Font

RESUM

Sobre la base del bolonyès, es mostra com els dialectes septentrionals d’Itàlia constitueixen una llengua diferenciada de l’italià en el panorama romànic. Tanmateix, aquesta llengua –que està desapareixent ràpidament– no té una norma unificada i ni tan sols nom, en no existir en la consciència de la majoria dels parlants. L’article descriu la presa de consciència de l’autor sobre l’estat del dialecte i la seva evolució personal en el seu estudi. Com a conseqüència d’una sèrie de factors s’ha creat una proposta ortogràfica que ha substituït intents de codificació anteriors. L’evolució dels fets i de les sensibilitats, associats a l’eclosió d’Internet, ha portat a l’organització de cursos on persones de tots els orígens aprenen la llengua. L’autor hipotetitzava el sorgiment d’una “mundialització inclusiva” que afavoreix la sensibilitat per les llengües i parles locals.

RESUMO

Surbaze de la bolonja, montriĝas kiel la nordaj dialektoj de Italio apartan lingvon en la latinida panoramo. Tamen, tiu lingvo, kiu estas rapide malaperanta, ne havas unuecigitan normon kaj eĉ ne havas nomon, ne ekzistante en la konscio de la pli multaj parolantoj. La artikolo priskribas la konsciigon de la aŭtoro pri la stato de la dialekto kaj lian personan evoluon en ĝia studado. Kiel konsekvenco de sinsekvo de faktoroj estis kreita ortografia propono, kiu anstataŭis antaŭajn provojn de kodigo. La evoluo de la okazaĵoj kaj la sentemoj, aldone al la burĝoniĝo de Interreto, portis al la organizado de kursoj, kie homoj el plej diversaj devenoj lernas la lingvon. La aŭtoro hipotezas la aperon de “inkluziva tutmondiĝo” favoranta la sentemon por la lokaj lingvoj kaj dialektoj.

Així doncs, entre diferents trets específics, considerem els deu següents:

1. Caiguda de les vocals finals, excepte -a en els mots femenins: *gât, cavâl* /'ga:t, ka'va:l/ "gat, cavall", com en francès *chat, cheval*, i contràriament a l'italià *gatto, cavallo*, que conserven les vocals finals;
2. Distinció fonològica entre vocals accentuades llargues i curtes: *sâc - sacc* /'sa:k, 'sak/ "sac, sec", *mêl - méll* /'me:l, 'mel/ "mel, mil", *al côr - al còrr* /al'kor, al'kor/ "el cor, ell corre". La distinció en la longitud de les vocals no existeix en italià (*sacco, secco, miele, mille, il cuore, corre*), mentre que en francès no es troba en aquests mots (*sac, sec, miel, mille, le coeur, il court*) i, en general, no forma part de la llengua moderna, encara que antigament es distingia entre *fête* /'fɛ:t/ "festa" i *faite* /'fet/ "fet (participi femení)";
3. Sonorització de les consonants sor-des del llatí en posició postvocàlica: *chèvra, saida, fig* /'kɛ:vra, 'sai-da, 'fi:g/ "cabra, seda, figa". En italià això no succeï (*capra, seta, fico*), amb l'excepció de paraules individuals manllevades als dialectes septentrionals, mentre que en francès el fenomen és habitual (*chèvre, soie, figue* —en el cas de *soie*, la sonorització va anar seguida de la caiguda de la nova consonant sonora, com també va esdevenir-se a *roue* "roda", *fourmie* "formiga", etc.);
4. Caiguda de consonants geminades: *cavâla, arivè* /ka'va:la, ari've:/ "egua, arribada (participi)". L'italià manté consonants geminades (*cavalla, ar-rivato*), mentre que cauen en francès (tot i que s'escriuen, p. ex. *arrivé*);
5. Fonema "n velar" (a partir d'un sistema de vocals nasals que es manté en altres dialectes emiliano-romanyols) que crea oposició amb el fonema "n apical": *pan - pann* /'paŋ, 'pan/ "pa, plomes", *i scaldén - i scaldénn* /iskal'deŋ, iskal'den/ "els escalfadors, ells escalfen". Aquest fonema no existeix en italià; en francès hi ha les vocals nasals;
6. Fricativització d'africades: *zânt, zânt* /'θaŋt, 'ðaŋt/ "cent, persones". Vegeu en francès *cent, gens* /sɑ̃, 'ʒɑ̃/, mentre que l'italià conserva les africades (*cento, gente* /'tʃento, 'dʒente/);

7. Transformació dels pronoms personals llatins a pronoms de subjecte obligatoris en la conjugació: *a dégg, et dî, al dîs* /a'deg, et'di:, al'di:z/ "dic, dius, diu", mentre que *mé a dégg, té et dî, lô al dîs* /mea'deg, teet'di:, loal'di:z/ subratllen el subjecte. El francès es comporta de manera semblant (*je dis, tu dis, il dit; moi je dis, toi tu dis, lui il dit*) mentre que l'italià no empra els pronoms personals (*dico, dici, dice*) o els usa emfàticament (*io dico, tu dici, lui dice*);
8. Inversió entre pronoms de subjecte i verbs en les preguntes: *csa déggia?, csa dît?, csa dîsel?* /ksa'degja, ksa'di:t, ksa'di:zel/ "què dic?, què dius?, què diu?" El francès té un comportament semblant (*que dis-je?, que dis-tu?, que dit-il?*), però no l'italià, que simplement canvia l'entonació (*cosa dico?, cosa dici?, cosa dice?*);
9. El plural masculí es forma canviant la vocal accentuada: *ciôd-ciûd, pass-péss, limân-limôn* /tʃo:d-'tʃu:d, 'pas-'pes, li'maŋ-li'moŋ/ "clau-claus, peix-peixos, llimona-llimones". Això no es troba ni en italià, el qual per fer el plural dels mots masculins tan sols canvia -o i -e per -i (*chiodo-chiodi, pesce-pesci, limone-limoni*), ni en francès, on s'afegeix -s (*clou-clous, poisson-poissons, citron-citrons*);
10. Doble negació: *a n dégg brîsa, a n i vâg brîsa* /aŋdeŋ'bri:za, aŋiva:g'bri:za/ "no dic, no hi vaig". Novament es comporta com el francès (*je ne dis pas, je n'y vais pas*) però no com l'italià, en què la negació té un sol element (*non dico, non ci vado*).

Com es pot veure, cap d'aquests deu trets no es troba en italià, mentre que gairebé tots existeixen en francès. Els trets 7 i 8, tot i que inexistent en italià estàndard, es trobaven també i en part encara es troben en florentí, és a dir, en el dialecte toscà d'on prové l'italià normatiu (Florència, malgrat pertànyer a un model lingüístic ben diferent, es troba a menys de cent quilòmetres de Bolonya i històricament algunes característiques septentrionals van traspasar els Apenins per arrelar a la Toscana). La resta de trets clarament manquen també en florentí.

Si es considera prou convincent l'anterior conjunt d'exemples, es pot constatar que els dialectes septentrionals constitueixen efectivament una llengua diferenciada en el panorama romànic. Aquests dialectes serien els piemontesos, llombards i emiliano-romanyols, els quals Sergio Salvi anomena "padà continu", així com els lígurs i vènets, que s'inclouen segons models una mica menys semblants. A més, Hull considera que també el romanx, el ladí de les Dolomites i el friülès formaven part a l'edat mitjana del mateix diasistema. Tanmateix aquesta llengua no té una norma unificada i ni tan sols nom, en no existir en la consciència de la majoria dels parlants que creuen la llegenda escolar que només l'italià és independent, literari i plenament funcional.

Els únics que donen nom a aquesta llengua són els membres de l'ala etnicista del partit xenòfob d'extrema dreta Lliga Nord (*Lega Nord*). Aquest partit des de l'inici dels anys noranta intenta dividir el Nord del Sud: la seva línia oficial és que el Nord constitueix una nació pròpia, anomenada "Padània" (*Padania*), amb tanmateix massa llengües diferents, de manera que, tot i que independitzada per raons econòmiques, conservaria l'ús de l'italià. Al contrari, l'ala etnicista és conscient de l'existència d'una llengua comú del Nord i prova de donar suport a l'independentisme del conjunt del partit amb arguments lingüístics. Justament és aquesta ala la que, per exemple, va publicar el llibre de Salvi, "malgrat que" aquest autor és toscà (és a dir, no padà) i d'esquerres.

L'apropiació del nom "padà" per a aquesta llengua per part de la Lliga Nord impossibilita als lingüistes de fer-lo servir. Jo mateix tan sols m'atreveixo a definir la meua llengua com a padà en el context esperantista del Comitè Internacional per a les Llibertats Ètniques perquè espero que en el si del moviment esperantista sigui més fàcil aclarir que no tinc cap mena de simpatia per les tesis de la Lliga Nord.

Per totes aquestes raons, emprar aquest terme fora del moviment esperantista i, encara més, a la meua ciutat, Bolonya, capital històrica de l'esquerra d'Europa Occidental, seria catastròfic des del punt de vista estratègic, almenys si es pretén promoure l'"einam per a la defensa i valoració del bolonyès", en què porto treballant des de 1995.

Venint d'una família en què el dialecte bolonyès no va anar més enllà dels avis, el 1994 vaig decidir estudiar el bolonyès com si fos una llengua estrangera. Ja estava acostumat a estudiar idiomes, havent tot just acabat d'estudiar alemany i rus a la universitat. No hi havia, però, ni llibres de text, ni diccionaris moderns (amb l'única excepció, però insuficient, dels excel·lents estudis de Pietro Mainoldi, 1895–1974), ni tampoc se'n feien cursos. Vaig provar de telefonar a una associació local que suposadament defensa la cultura bolonyesa per informar-me de si organitzaven cursos, però van reaccionar a la meua pregunta com si fos una burla. Fins i tot vaig anar al senyor catedràtic de dialectologia de la universitat per preguntar-li si em podia aconsellar com estudiar el bolonyès, però el senyor professor, que escalfa la seva catedràtica poltrona des de fa trenta anys sense produir pràcticament res d'interès, va obrir els ulls com dues taronges sense entendre-hi res del que demanava.

Sabia que hi havia alguns grups de teatre que empraven el dialecte, dos o tres titellaires i una persona que llegeix en públic en bolonyès i escriu llibres sobre ell. Vaig aconseguir de conèixer aquest últim: el seu nom és Luigi Lepri (en bolonyès, Gigén Lívra) i no va sorprendre's gens d'allò que demanava, ans al contrari! Va començar a trobar-se amb mi regularment per contestar les meves muntanyes de preguntes fins que vaig tenir la pensada d'enviar les nostres gravacions a Luciano Canepari, de la universitat de Venècia, especialista en fonètica reconegut mundialment. Tot i que jo era un xitxarello de 24 anys, ràpidament vaig fer amistat amb aquestes dues personalitats imponents i el 1995 va publicar-se un article, escrit conjuntament per Canepari i jo, sobre la pronúncia del bolonyès.

Finalment, entenia millor per què quan un bolonyès parla l'italià se sent la diferència en comparació de la gent d'altres parts d'Itàlia. I també, d'una vegada, vaig descobrir per què si els forasters imiten els bolonyesos, el resultat no resulta convincent. I, sobretot, finalment vaig entendre com funciona ben bé el sistema fonètic bolonyès (per descriure'l fidelment vam crear sis símbols fonètics nous!), quin és el seu sistema fonològic, com comparar el dialecte urbà amb les variants del camp i la muntanya, etc. Canepari sovint parteix de les seves anàlisis fonètiques per proposar una ortografia a diverses llengües i dialectes sense escriptura. Com vam veure que a les formes italianes *campo*, *gamba* /'kampo, 'gamba/ "camp, cama" corresponen les bolonyeses /'kaŋp, 'gaŋba/, vam escriure consegüentment *canp*, *ganba*. Això resultava especialment entusiasmant perquè em recordava bé que a l'escola primària escrivia *canpo*, *ganba* en italià i la

Més de 120 persones van assistir al curs de l'any 2004, celebrat en un dels teatres de la ciutat. En el curs hi havia gent gran que parlava perfectament en el dialecte, però volien saber-lo escriure; hi havia molts bolonyesos joves que volien aprendre el dialecte que mai havien parlat; venien estudiants d'altres ciutats que volien conèixer millor la cultura tradicional de la ciutat; no faltava la generació intermèdia, que generalment no es troba en les activitats culturals de temps lliure

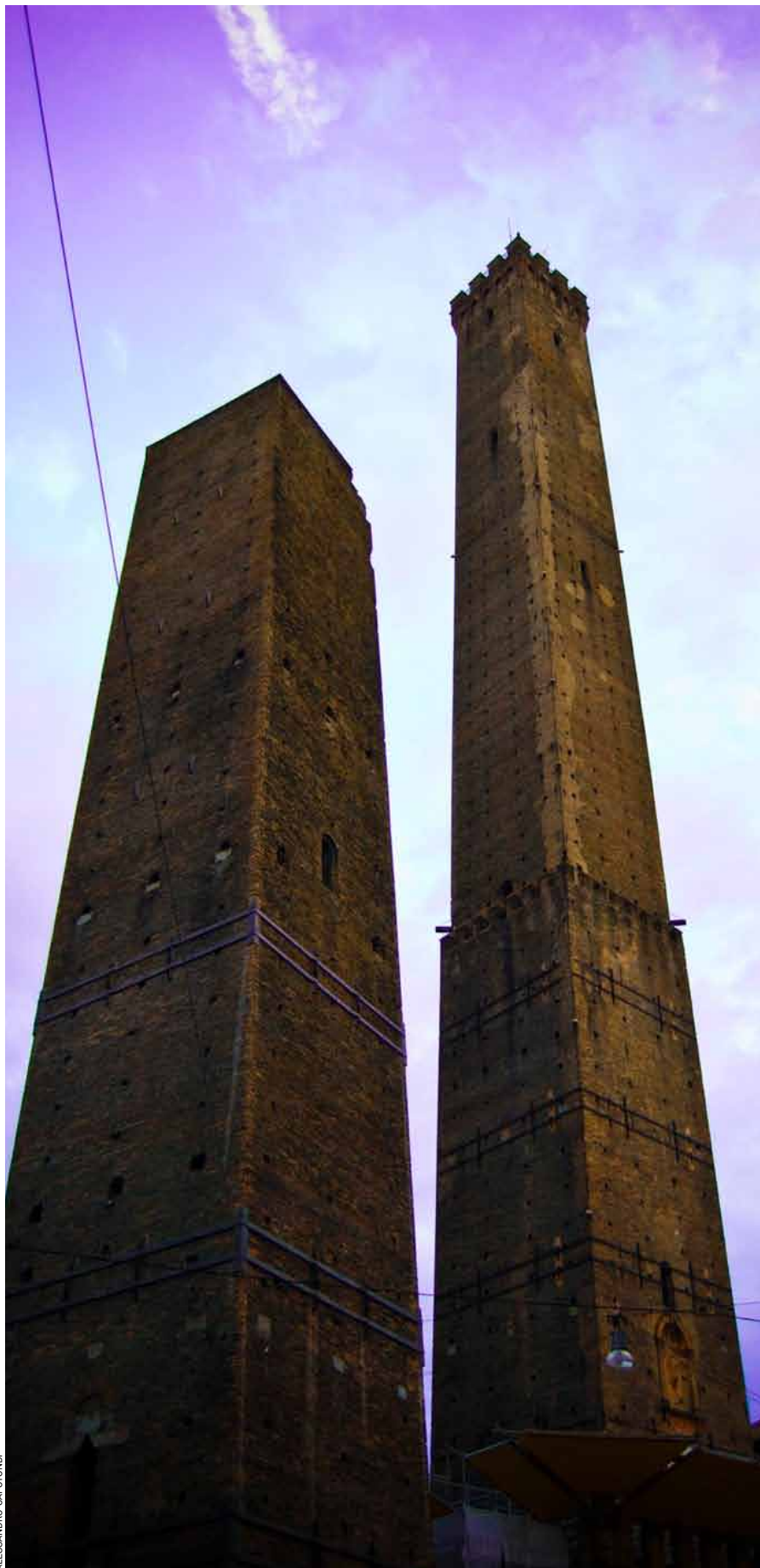
professora va explicar que en italià davant de *p* i *b* sempre s'escriu i es diu *m*: evidentment així es fa en italià normatiu, però al Nord, no pas, i jo, com a nen, vaig protestar: "Però no és veritat, jo dic *n*!".

Menys entusiasmant em resultaven altres propostes de Canepari que, a parer meu, modificaven una mica excessivament el sistema de Mainoldi. Aquest sistema (simplificació de l'ortografia emprada per estudiosos anteriors) era, tanmateix, l'única que dóna una idea correcta de la pronúncia del bolonyès i l'empraven tant el manual com el diccionari de Mainoldi mateix. En el meu cap vaig anomenar aquesta ortografia "lexicogràfica" (és a dir, dels lexicògrafs) i vaig considerar-la com a model en tant que era àmpliament superior a l'ortografia "literària" utilitzada pel comediògraf més important en bolonyès, Alfredo Testoni (1856–1931) i la "popular" de l'estimable, però limitat, especialista Alberto Menarini (1904–1984).

Vaig decidir, per tant, d'emprar el meu propi sistema, que seguia el de Mainoldi arreu on aquest estava motivat fonèticament (també en les ocasions en què vaig reinterpretar fonèticament les seves tries en altres àmbits), però aplicant les propostes de Canepari en els altres casos, com en els de *canp*, *ganba*. Després de traslladar-me a Milà per raons de treball, vaig aplicar aquesta "ortografia nova" a diferents textos curts i vaig descobrir que funcionava.

Es pot constatar que els dialectes septentrionals constitueixen efectivament una llengua diferenciada en el panorama romànic

Aquesta llengua no té una norma unificada i ni tan sols nom, en no existir en la consciència de la majoria de parlants que creuen la llegenda escolar que només l'italià és independent, literari i plenament funcional

ALESSANDRO CAPOTONDI

Aquests textos eren una altra troballa: creia que en bolonyès no hi havia més que obres de teatre i poemes curts, però gràcies a Lepri i al seu programa en una emissora de ràdio local *La butaiga dal dialàtt* [“La botiga del dialecte”], vaig saber que hi ha alguns poetes valuosos, quatre llibres molt bonics amb relats en prosa de Gaetano Marchetti (1907–2010) i tres o quatre cantautors excel·lents, que canten en bolonyès textos realment poètics i inspirats, particularment Quinto Ferrari (1907–1995), Cesare Malservisi (1935–2005) i Fausto Carpani (Fàusto Carpàn, n. 1946). Aquests cantautors van renovar la cançó bolonyesa, la qual, com vaig assabentar-me, va néixer al final del segle XIX, gràcies a Carlo Musi (1851–1920), bon autor però dedicat només al cabaret.

Un dia de 1997, regirant llibres en una llibreria de Milà, vaig veure que l'editorial Vallardi, radicada a la capital de la Lombardia però d'àmbit italià, havia començat una “secció dialectal” en la seva sèrie de diccionaris de butxaca. Ja havien aparegut el milanès, el piemontès, el napolità, el friülès (tot i que aquest últim sens dubte és considerat independent de l'italià per la lingüística des de fa un segle) i em va venir al cap la idea de proposar un diccionari bolonyès de butxaca, que utilitzés l’“ortografia nova” i que fos en totes dues direccions (del bolonyès a l'italià, com és tradicional en els diccionaris dialectals, però també de l'italià cap al bolonyès per ajudar els no parlants a tornar a adquirir la competència lingüística).

Després d'aconseguir el suport de Lepri, que va acceptar de ser-ne el coautor, vaig contactar amb l'editor. Començà una dura tasca que vam enllestir al final de 1998, poc després del meu trasllat a Luxemburg. Quan el llibre es va publicar l'estiu de 1999 i vam organitzar-ne la presentació a Bolonya el setembre, vaig pensar que, havent acabat l'estudi del lèxic, ja no sabia com mantenir el contacte cultural amb la meua ciutat natal, que s'anava fent més i més llunyana després de cada nou trasllat meu.

I vaig ensopegar amb la manera: era el moment, en què s'estava generalitzant l'ús d'Internet i encara no s'hi trobava gairebé res sobre el bolonyès. Vet aquí la idea: obriré un lloc web bolonyès, o millor “El Lloc Web Bolonyès” (*Al Sît Bulgnaiś*, <www.bulgnais.com>)! Va engegar-se pocs dies abans de la presentació del diccionari i va servir per fer-ne propaganda, per donar a conèixer l’“ortografia nova” i per mostrar que també el bolonyès és mo-

dern i que té presència a la xarxa. També es va convertir en un bon exercici per al meu domini de la llengua, encara no plenament assolit, perquè tots els textos de presentació —però no els literaris— eren bilingües, en bolonyès i en italià. L'evolució posterior em va sorprendre per la seva rapidesa.

Primerament, Luigi Lepri va decidir adoptar la meua "ortografia nova" no solament per a usos lexicogràfics, sinó també per als seus llibres de divulgació i articles en diaris sobre el dialecte. Tot seguit va prendre la mateixa decisió Fausto Carpani per als fulls que acompanyen els seus cassets i discos compactes, per als diferents llibres amb els textos de les seves cançons i les de Musi, i per al divertidíssim *samizdat* que primer s'anomenava *La Văca Măta* ["La Vaca Boja"] i després *Al Pânt dla Biânda* ["El Pont de la Rossa"] (lloc històric de la ciutat; va endegar una campanya per salvar-lo). L'"ortografia nova", que creia que tan sols s'utilitzaria per al diccionari de butxaca i al lloc web, va anar substituïnt cada vegada més ràpidament les ortografies literària i popular que empraven diferents autors: en homenatge a Mainoldi i als autors anteriors que van emprar els diacrítics necessaris per als seus estudis (Gaspere Ungarelli 1852–1939, August Gaudenzi 1858–1916 i Umberto Trauzzi 1867–1955) vaig rebatejar-la com "ortografia lexicogràfica moderna" i vaig explicar-ne la història en un article que va demanar una revista electrònica sobre llengües romàniques poc esteses (vegeu: <www.romaniaminor.net/ianua/Ianua05/ianua05_08.pdf>).

En segon lloc, *Al Sît Bulgnaîs* ràpidament va tenir moltes visites, entre altres coses gràcies a la competència entre els dos diaris principals de la ciutat: quan l'un escrivia sobre el lloc web, l'altre també ho feia, i a la inversa. Van començar a arribar a la meua bústia electrònica missatges de persones que volien saber més sobre el bolonyès i que feien muntanyes de preguntes. Alguns eren parlants que tenien interessos etimològics, altres eren no parlants que volien tornar a conèixer el bolonyès o conèixer-lo millor (el mateix problema que havia tingut jo anys abans!), altres eren fills d'emigrants amb enyorança del seu lloc d'origen llunyà, i no eren pocs els estrangers que s'havien enamorat de la ciutat i la seva cultura en unes vacances o estades de treball recents.

Algunes d'aquestes persones fins i tot proposaven ajudar i em citava a Bolonya amb elles, a vegades per al cap de dos o tres mesos (perquè jo seguia vivint a Luxemburg). D'aquesta manera vaig conèixer, per exemple, el jove Roberto Serra (Bertén Sèra), amb el parlant àvid de coneixement Amos Lelli (Âmos Lèli)

Luigi Lepri (esquerra), Daniele Vitali (centre) i Amos Lelli presenten el *Gran Diccionari Bolonyès*

i amb el poeta dialectal modernista Sandro Sermenghi (Sandrén Sarmäng). Gràcies a l'ajuda de Serra, va tornar a començar la gravació de parlants dialectals de molta edat, no solament a la província de Bolonya, sinó a tota la regió d'Emília-Romanya i voltants: després de constatar que els catedràtics habitualment no saben de què parlen i només publiquen refregits d'antics prejudicis (com que "el dialecte de Pavia, tot i que administrativament de Llombardia, és de tipus emilià", evidentment sense haver escoltat mai fins a quin punt el parlar de Pavia s'assembla al de Milà!) o constatacions sociolingüístiques banals (com que "els dialectes desapareixen per la influència cada vegada més gran de l'italià": quina novetat sorprenent!), vam decidir de recopilar com més material *autèntic* millor, per poder algun dia arribar a produir un mapa dialectal de la nostra regió.

Aquest estudi de dialectes pròxims, però no idèntics, també ens va ajudar a entendre millor algunes característiques del bolonyès, de manera que vaig començar a escriure'n una gramàtica. Això culminaria el meu estudi, que, després de la fonètica i el lèxic, podia finalment endinsar-se en la morfologia i la sintaxi.

I, novament, els fets es van succeir més ràpidament que no es podia esperar: el 2002 diferents joves van escriure al *Sît* per demanar on es podia aprendre el bolonyès! Gràcies a l'empresari teatral Aldo Jani, que va posar a la nostra disposició tot un teatre, vam organitzar el primer curs de bolonyès. El professor

L'apropiació del nom "padà" per a aquesta llengua per part de la Lliga Nord impossibilita als lingüistes de fer-lo servir

Em va venir al cap la idea de proposar un diccionari bolonyès de butxaca que fos en totes dues direccions (del bolonyès a l'italià, però també de l'italià al bolonyès per ajudar els no parlants a tornar a adquirir la competència lingüística

n'era Roberto Serra; com a professor extern, Luigi Lepri; com a ajudants, Amos Lelli i Sandro Sermenghi; i com a convidat d'honor, Fausto Carpani. A pesar de la meua llunyania física, el grup que es va formar m'anomenava en broma "el director". El curs es basava en les explicacions de Serra i Lepri i el programa lúdic de Carpani i altres convidats. Serra preparava exercicis per a cada lliçó, però l'únic element didàctic escrit era la introducció gramatical que jo havia escrit per al diccionari de butxaca de 1999.

Quan, durant unes vacances meves, vaig assistir a una classe, vaig emocionar-me: en el curs hi havia gent gran que parlava perfectament en el dialecte, però volien saber-lo escriure; hi havia molts bolonyesos joves que volien aprendre el dialecte que mai havien parlat i poques vegades escoltat; venien estudiants d'altres ciutats que volien conèixer millor la cultura tradicional de la ciutat que els acollia; no faltava la generació intermèdia, que generalment no es troba en les activitats culturals de temps lliure è està massa ocupada amb la carrera professional i els nens. Hi havia, a més a més, el meu "pare esperantista" i el meu "avi esperantista", Lanfranco Bonora i Romano Bolognesi, que m'havien ensenyat esperanto quan jo tenia setze anys.

Tot aquest públic heterogeni portava ja trobant-se des de feia un cert temps a partir de les nou de la nit per *estudiar plegats!* I això ho feien utilitzant les categories fonètiques de Canepari ("n velar, n apical, vocals llargues i curtes", etc.) i la meua terminologia gramatical ("doble negació, inversió dels elements en interrogacions", etc.): semblava ben bé un miracle.

Vaig entendre que, per mantenir viu aquest miracle, calia dotar-lo d'instruments escaients. Vaig, per tant, intensificar el treball sobre la Gramàtica Bolonyesa, estructurant-la no sobre la base de categories gramaticals, sinó sobre graus de dificultat creixent (com en els llibres de text de llengües estrangeres, i en això em va ajudar molt la meua experiència com a esperantista). Vaig afegir-hi exercicis i textos de lectura, diferents tipus d'apèndixs i observacions i, gràcies a la comprensió de l'editor, fins i tot es van poder pagar il·lustracions escaients. El llibre va aparèixer finalment el 2005 i de seguida va ser adoptat pel curs com a llibre de text.

Vam presentar-lo el setembre. Alhora va aparèixer la novel·la detectivesca *The*

Broker, ambientada a Bolonya i escrita pel famós escriptor nord-americà John Grisham, que va venir a la ciutat per presentar-lo. Tot i això, durant les primeres dues setmanes la Gramàtica Bolonyesa va ser el llibre més venut a les llibreries de Bolonya, per damunt de *The Broker!* Van assistir tantes persones a la presentació que alguns dies després un regidor va presentar una proposta perquè l'ajuntament actués en favor del dialecte com a manera d'integrar nouvinguts i per tranquil·litzar els bolonyesos que la nova era de la globalització no faria desaparèixer completament la seva identitat.

Van entrevistar-me diferents mitjans de comunicació i vaig explicar profusament que als cursos de bolonyès s'hi matriculaven més i més emigrants vinguts de fora d'Europa. Es tracta, evidentment, de persones que ja estan integrades i parlen l'italià, però que tenen interès pel bolonyès i de vegades l'arriben a dominar força bé. Vaig anomenar aquesta evolució dels fets, de la qual estic especialment satisfet, "mundialització inclusiva", aclarint en les entrevistes que el nou interès que es despertava al voltant del bolonyès prové, justament, de la mundialització: en els anys setanta, quan els italians tot just havien aconseguit dominar l'italià massivament i gairebé no hi havia estrangers en el territori italià, se sentia una forta oposició entre "llengua" i "dialecte" i, amb una mentalitat antiquada, es creia que l'italià arribaria a convertir-se en un bé democratitzador per a tots els habitants del país només en la mesura en què desapareguessin els dialectes. Al cap de trenta anys, Itàlia és un país d'immigració massiva des d'altres continents i, per fi, s'ha entès que no solament hi ha l'italià. Finalment, en la gran orquestra de la mundialització hi ha lloc per a tothom, no solament per a la bateria de l'anglès, sinó també per a les trompetes de les llengües oficials, les flautes de les llengües minoritzades i el petit flabiol del bolonyès. I ensenyem el bolonyès per incloure els estrangers en la vida de la ciutat, però també per incloure els bolonyesos en la societat més àmplia.

Aquest missatge va ser entès pel consistori de la ciutat, que gairebé per unanimitat va votar a favor de la proposta, però no el llavors regidor de cultura. Vam formar una delegació per proposar diferents iniciatives per donar més visibilitat al bolonyès a la ciutat, però el regidor va refusar-les totes, considerant-les pròpies de la Lluga Nord. Diametralment a l'inrevés de la idea de mundialització incloent! Tanmateix

vam aconseguir que ens escoltessin altres polítics menys tronats i el lloc web de la ciutat va demanar-nos de crear un espai per al bolonyès, que d'aquesta manera rebria una mena de reconeixement oficial.

Mentrestant, la visibilitat pública del bolonyès va fer-se més i més tecnològica: per exemple, la Gramàtica Bolonyesa incloïa dos discos compactes amb les veus de Luigi Lepri i Roberta Montanari, la qual cosa va permetre que el jove bolonyès Diego Ferioli, esperantista i amant de les llengües, estudiés el bolonyès de manera autodidacta durant els seus períodes d'intercanvi universitari a Noruega i Islàndia. A més, a través de la xarxa, va entrar en contacte amb nosaltres Claudio Mazzanti, productor bolonyès de dibuixos animats en tres dimensions, que va demanar-nos ajuda per produir-ne un de curt en bolonyès. La pel·lícula va convertir-se en dues, que van ser dos DVD que van esdevenir un regal de Nadal de molt d'èxit. Van permetre que molts nens escoltessin el bolonyès i, gràcies als documentals que els acompanyaven, van donar a conèixer les activitats del nostre "einam per a la defensa i valoració del bolonyès". També vam penjar diferents coses a YouTube i el bolonyès es troba també a Facebook i Twitter (vegeu els enllaços al final de l'article).

Segons un model més tradicional, vam organitzar-nos en un grup informal sota el nom de *La Bâla dal Bulgnaîs* ["la companyia del bolonyès"], que, a més a més d'una colla d'amics, és també un equip per tirar endavant noves iniciatives: Stefano Rovinetti Brazzi va organitzar un curs de tarda de bolonyès a l'institut de batxillerat on és professor de llatí i grec; Gianni Cavriani popularitza cançons tradicionals bolonyeses; Amos Lelli va crear un diccionari de rimes per als poetes en bolonyès; Roberto Serra, amb el suport de la seva dona txeca, parla en bolonyès al seus bessons nounats i arplega contes populars i cançons de bressol per publicar i proposar a d'altres pares (ell mateix va traduir al bolonyès *El Petit Príncep*, *Al Pränzip Fangén*, i el llegirà als bessonets quan es facin més grans); Luigi Lepri i jo vam publicar un extens Diccionari Bolonyès (novament, en les dues direccions), que es va convertir en una eina més per als cursos, i, juntament amb Amos Lelli, vam compilar un recull de proverbis amb el mateix objectiu; finalment, l'editor Antonio Bagnoli amplia la seva activitat a altres parts de la regió i esdevé de mica en mica "l'editor dels dialectes emiliano-romanyols", i ens

agradaria produir amb ell còmics i algunes traduccions de novel·les escrites en italià per autors bolonyesos.¹

Mentre catedràtics encantats constaten que “els dialectes desapareixen” i regidors que repapiegen sentencien que “els dialectes és cosa de la Lliga Nord”, continuem les nostres activitats sobre el terreny perquè el bolonyès es conservi sota la divisa de l’obertura, la inclusió i la tolerància.

BIBLIOGRAFIA

Canepari, Luciano; Vitali, Daniele (1995). “Pronuncia e grafia del bolognese”. *Rivista Italiana di Dialettologia* (XIX), p. 119–164. [Més informació: <www.bulgnais.com/fonetica.html>]

Hull, Geoffrey (1982). *The Linguistic Unity of Northern Italy and Rhaetia*. Tesi doctoral, Sydney. [Més informació: <www.alpdn.org/alp/index.php>]

Lepri, Luigi; Vitali, Daniele (2007). *Dizionario Bolognese-Italiano Italiano-Bolognese – Dizioneri Bulgnais-Itagliàn Itagliàn-Bulgnais*. Pendragon, Bolonya (2a edició, 2009 amb el diccionari de rimes d’Amos Lelli). [Més informació: <www.bulgnais.com/dizionario.html>]

Lelli, Amos; Lepri, Luigi; Vitali, Daniele (2010). *I proverbi di Bologna e dintorni. Pruvèrbi Bulgnis, con appendice “inversa”*. Pendragon, Bolonya. [Més informació: <www.bulgnais.com/libri.html#Pruvèrbi>]

Mainoldi, Pietro (1950). *Manuale dell’odierno dialetto bolognese. Suoni e segni, Grammatica – Vocabolario*. Mareggiani, Bolonya. (reimpressió: A. Forni, 2000) [Més informació: <www.bulgnais.com/pietromainoldi.html>]

– (1967). *Vocabolario del dialetto bolognese*. (reimpressió: A. Forni, 1996)

Salvi, Sergio (1999). *La lingua padana e i suoi dialetti*. Libera Compagnia Padana, Novara. [Edició en línia: <www.laliberacompania.org/_files/SALVI-La_lingua_padana.pdf>]

Vitali, Daniele (2004–2005). “La rivo-luzione di velluto dell’ortografia bolognese: da tre a uno”. *Ianua, Rivista Philologica Romanica*, 5, p. 107–122. [Edició en línia: <www.romaniaminor.net/ianua/Ianua05/ianua05_08.pdf>]

– (2005). *Dscârret in bulgnais? Manuale e grammatica del dialetto bolognese*. Airplane, Bolonya. (Amb dos discos compactes; 2a edició, 2009) [Més informació: <www.bulgnais.com/manuale.html>]

– (2008). “Per un’analisi diacronica del bolognese. Storia di un dialetto al centro dell’Emilia-Romagna”, *Ianua, Rivista Philologica Romanica*, 5, p. 19–44. [Edició en línia: <www.romaniaminor.net/ianua/Ianua08/02.pdf>, o bé amb el gràfic original de l’autor: <www.bulgnais.com/fonetica-storica-bol.pdf>]

– ; Lepri, Luigi (1999). *Dizionario italiano bolognese, bolognese italiano*. Vallardi, Milà. (2a edició, 2000) [Més informació: <www.bulgnais.com/vocbul.html#Lìvra-Vitèli>] □

Després de constatar que els catedràtics habitualment no saben de què parlen i només publiquen refregits d’antics prejudicis o constatacions lingüístiques banals, vam decidir de recopilar com més material autèntic millor

ENLLAÇOS D’INTERNET

Al Sit Bulgnais: <www.bulgnais.com>

Lloc web municipal: <accursio.comune.bologna.it/bulgnais>

Estudis sobre dialectes de l’Emilia-Romanya: <www.bulgnais.com/dialettologia.html>

Curs de bolonyès, informació televisiva: <www.youtube.com/watch?v=ToIVyfeR564&feature=related>

Diccionari Bolonyès, informació televisiva: <www.youtube.com/watch?v=Gjp3EUyILSU>

Entrevista amb un poeta de la Romanya, informació televisiva: <www.youtube.com/watch?v=YXUJQhMB2I4>

Presentació del Diccionari Bolonyès, Roberto Serra: <www.youtube.com/watch?v=t61wmjPa6ck&feature=related>

Presentació del Diccionari Bolonyès, Luigi Lepri: <www.youtube.com/watch?v=aNdvb_XLCCA&feature=related>

Presentació del Diccionari Bolonyès, Daniele Vitali: <www.youtube.com/watch?v=jccDuWeIL7Q>

Presentació del Diccionari Bolonyès, Amos Lelli: <www.youtube.com/watch?v=iKzCuOyIL4k&feature=related>

Gent gran parla en bolonyès, Giannetto Muzzi: <www.youtube.com/watch?v=ts_ApZykr9Y&feature=related>

Gent gran parla en bolonyès, Adriana Forcellini: <www.youtube.com/watch?v=QRSh50t9MrM&feature=related>

Els primers dibuixos animats en bolonyès: <www.youtube.com/watch?v=8uGAWp9X7Os&feature=related>

Facebook: <www.facebook.com/pages/Al-Cours-ed-Bulgnais-Il-Corso-di-Bolognese/111352735570471>

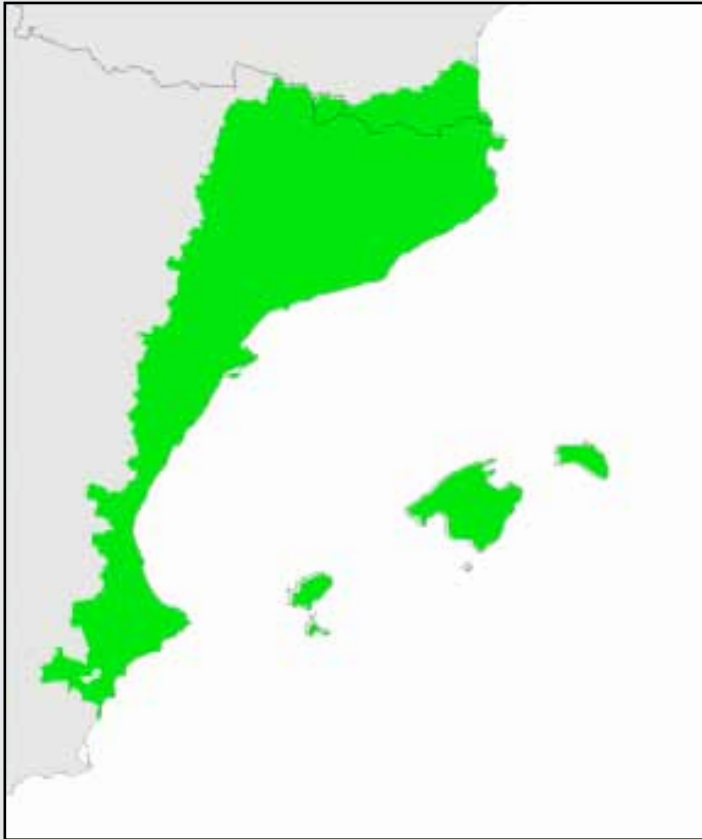
Twitter: <twitter.com/AlSitBulgnais>

¹ Amb posterioritat a la publicació de l’article original, va aparèixer *Šgunbéi, I segrèt dla Zitè* [“Šgunbéi, els secrets de la Ciutat”] de Lorian Macchiavelli (Bolonya, Pendragon, 2011).

ESPERANTO*

CAT

*Associació Catalana d'Esperanto/Kataluna Esperanto-Asocio

L'Associació Catalana d'Esperanto aplega els esperantistes dels Països Catalans. Va ser fundada el 1980, com a continuadora de la Federació Esperantista Catalana d'abans de la guerra. És membre de la Federació d'Organitzacions Catalanes Internacionalment Reconegudes i la seva secció juvenil, la Joventut Catalana d'Esperanto, és membre de l'Organització Mundial de la Joventut Esperantista.

Les seves activitats bàsiques són donar a conèixer els problemes de desigualtat lingüística i l'esperanto a casa nostra, i facilitar l'aprenentatge i la pràctica de la llengua internacional. En aquest sentit ha editat un cert nombre de llibres i organitza regularment trobades, seminaris i congressos.

Els seus objectius són:

- a) Promoure en l'àmbit dels territoris de llengua catalana l'ús de la llengua pròpia i de l'esperanto, com a llengua auxiliar internacional neutral, com a la millor opció de democràcia lingüística, que garanteix els valors dels drets lingüístics, de la diversitat lingüística i del dret a la comunicació plena entre persones de llengües diferents
- b) Promoure la cultura catalana arreu del món i el coneixement d'altres cultures als territoris de llengua catalana per mitjà de l'esperanto

I els seus valors són:

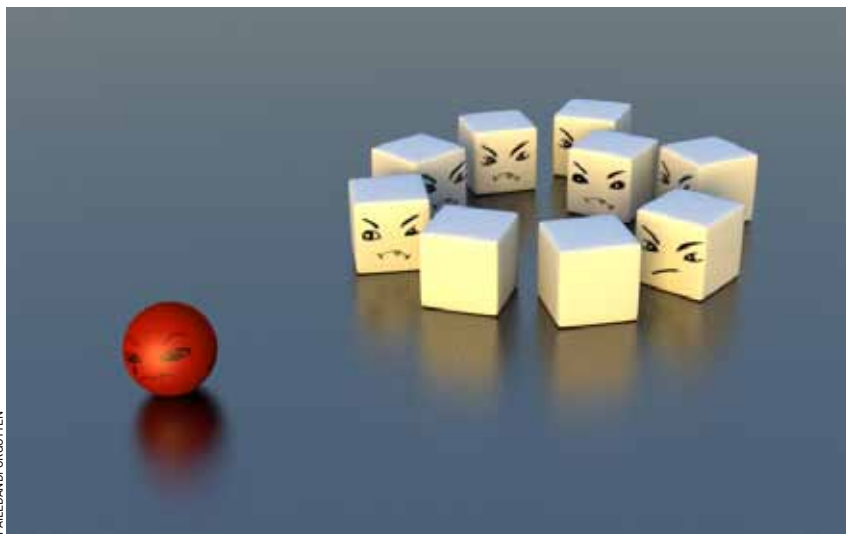
- a) Els drets lingüístics, entesos com a complement indissoluble dels drets humans
 - b) La diversitat lingüística, entesa com a una part essencial de la diversitat cultural
 - c) El dret a la comunicació plena entre persones de llengües diferents, com a mitjà de superació dels prejudicis vers la cultura de la pau
-

LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA I LA PAU

Maria Àngels Viladot*

INTRODUCCIÓ

Se'ns ha proposat que, en aquesta part del conjunt de conferències que l'Associació Catalana d'Esperanto ha programat, reflexionem sobre el respecte a la diversitat lingüística per a la promoció de la pau entre les persones i els pobles. Un lligam d'allò més pertinent en una època en què la pau sembla ser ben allunyada de moltes parts del món. I on el respecte a la diferència i la tolerància són paraules clau arreu fins al punt que, de tan recurrents, són en perill d'esdevenir buides de sentit. Tretze anys després que les Nacions Unides declarassin 1995 l'Any Internacional de la Tolerància, continua augmentant la necessitat de dedicar-hi una atenció especial, ja que les actituds intolerants, les agressions entre els pobles, la manca de respecte a la diversitat, especialment lingüística i cultural, són realitats punyents. I és que em sembla que un dels fenòmens més inquietants de la nostra època és el ressorgiment del nacionalisme agressiu, l'etnocentrisme, el racisme, la xenofòbia i la intolerància. La majoria dels conflictes d'avui són grupals i lingüístics, i hi ha una incapacitat per part de les societats i els sistemes polítics de gestionar la diferència i la diversitat. I si manca aquesta gestió difícilment hi haurà pau.

FALEDA/DFORGOTTEN

Enfocaré el tema de la diversitat lingüística i la pau des de tres vessants que em semblen fonamentals: en primer lloc, parlaré de la normalitat de la diversitat lingüística i del fet de ser bilingües o multilingües en el món d'avui. En segon lloc, de l'estret vincle que hi ha entre el sentiment d'identitat al grup i la llengua pròpia, i de les diferents repercussions quan aquesta pertinença al grup i a la llengua es desestabilitza. I en tercer lloc, els faré un esque-

“El vedell i el lleó dormiran junts, però el vedell no aconseguirà dormir gaire”

* Maria Àngels Viladot és professora consultora de la UOC i membre de la comissió permanent del Consell Social de la Llengua Catalana. És autora de diversos assaigs, una novel·la i un recull de poemes.

Conferència impartida dins el cicle Llingües, Diversitat i Pau, organitzat per l'Associació Catalana d'Esperanto, celebrat a Sabadell els dies 29 i 30 de novembre de 2008. Publicada a *Revista de Catalunya*, 247, 2009, p. 11–25.

RESUM

L'article mostra com la diversitat lingüística és un fenomen normal en el món i una necessitat àmpliament admesa. Al mateix temps, la llengua és un element central de la identitat del grup i, per tant, un concepte amb una força emocional extraordinària. Finalment, s'esquematitzen les ideologies estatals que defineixen les polítiques lingüístiques, la qual cosa pot permetre situar els problemes i buscar vies de resolució dels conflictes.

RESUMO

La artikolo montras, kiel la lingva diverseco estas normala fenomeno en la mondo kaj bezono vaste akceptata. Samtempe, la lingvo staras kiel centra elemento de la grupa identeco kaj, sekve, ĝi havas eksterordinaran emocian forton. Fine, oni skeme prezentas la ŝtatajn ideologiojn difinantajn la lingvajn politikojn, kio permesas enkadrigi la problemojn kaj serĉi vojojn por la solvado de konfliktoj.

Indicacions viàries a Bèlgica en què s'han esborrat els topònims en flamenc

matització de les ideologies estatals que defineixen les polítiques lingüístiques. Aquest esquema ens pot permetre situar els problemes i buscar vies de resolució dels conflictes.

En definitiva, parlaré de la llengua com una finestra a la condició humana, de la llengua com una perspectiva des de la qual es considera la interacció social com un element definidor de l'individu i el grup. És a dir, el que intentaré transmetre és que tots els conflictes i els debats de la vida social de les llengües són, en definitiva, conflictes i debats sobre la identitat de grup.

LA NORMALITAT DE LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA

Existeix un ampli corrent d'opinió i d'actuació basat en el desig de preservar la diversitat lingüística en un món on cada vegada més llengües es consideren en risc, i on les qüestions de manteniment i revitalització són, per tant, fonamentals. Però la bondat de la diversitat no es pot donar per fet; la imatge que "el llop podrà viure amb l'anyell" és dolça i amable; en realitat, el verb és "hauria de poder [viure]". La pregunta clau és si el desig és també la realitat. Podem recordar en aquest punt la reelaboració de Woody Allen d'un

passatge d'Isaïes: "el vedell i el lleó dormiran junts, però el vedell no aconseguirà dormir gaire".

Quantes llengües hi ha al món? Quines són les més esteses? I quines tenen més nombre de parlants? Aquestes preguntes sembla que no són fàcils de respondre. Tot i que les estimacions actuals són d'unes 4.500 llengües en uns 200 països, hi ha hagut, al llarg de la història fins avui dia, una gran variabilitat en les estimacions.

IGUALTAT DE LES LLENGÜES

Com observà l'any 1921 Edward Sapir, encara que les diferents llengües i varietats lingüístiques poden diferir molt entre si en la manera en què interpreten i codifiquen el món, no se n'ha trobat cap que sigui insuficient per a l'entorn i els propòsits dels parlants. Avui dia tots els lingüistes donen suport a les paraules de Sapir. És més, no hi ha cap dubte que totes les llengües, independentment de la seva edat i condició, es poden adaptar a necessitats noves. Les llengües són eminentment mutables: segons canviïn les circumstàncies i els requisits, les llengües s'adaptaran i es desenvoluparan.

Una de les conseqüències altament positives de la diversitat lingüística global és el

multilingüisme. El multilingüisme representa les habilitats lingüístiques individuals i de grup que han sorgit de la pròpia diversitat. És clar que el multilingüisme ha estat sempre un fenomen estès arreu del món.

A més, i val a dir, sempre han existit *llengües franques* al món que han estat una ajuda per a la comunicació entre els pobles. El grec i el llatí són exemples familiars de *llengües franques* clàssiques, de societats potents i prestigioses. També ho han estat el francès, l'espanyol i l'àrab, i la presència d'aquestes llengües franques en la seva època no significà la mort del multilingüisme; ans al contrari el potenciaren. Ara bé, les circumstàncies actuals d'invasió de la llengua anglesa al món fan que es plantegin qüestions d'allò més serioses sobre el potencial assassi d'aquesta llengua com a llengua franca mundial.

Ser bilingüe o multilingüe no és cap aberració; tal vegada alguns anglòfons ho pensen, però és més aviat una necessitat normal i natural per a la majoria de la gent en el món d'avui. Una perspectiva monolingüe fóra una miopia lingüística acompanyada d'una consciència cultural estreta, a vegades recolzada per polítiques estatals que pretenen elevar una sola llengua a l'estatus d'oficial. És evident que aquesta perspectiva monolingüe s'observa en aquells països que tenen una llengua àmplia i poderosa de comunicació (com l'anglès, el francès, l'alemany o l'espanyol).

Malgrat que en uns 200 països, com he dit abans, hi ha unes 4.500 llengües, només un quart d'aquests països reconeixen més d'una llengua. A més, fins i tot en aquests països en els quals dues o més varietats són oficials o legals, una llengua és la predominant, no té limitacions regionals o comporta una quantitat desproporcionada de poder social, econòmic i polític. Singapur té quatre llengües oficials, l'anglès, el mandarí, el tàmil i el malai, però aquestes dues últimes són molt menys importants que les dues primeres. Irlanda reconeix l'irlandès i l'anglès com a varietats nacionals, però la primera només té una significació simbòlica en la vida quotidiana del país. Catalunya té dues llengües oficials, el català i el castellà, però a nivell d'estat només ho és el castellà; per tant les dues llengües no tenen, en cap cas, la mateixa utilitat a l'hora de comunicar-se entre les comunitats. A Suïssa l'alemany, el francès, l'italià i el romanx mostren clarament la dominació lingüística d'una va-

rietat en cada cantó i les quatre llengües tampoc no tenen la mateixa utilitat a l'hora de comunicar-se. Podríem citar un extens etcètera. Fins i tot en països on diverses llengües tenen un estatus legal, les trobades multilingües poden ser escasses. A l'Índia, on l'hindi i l'anglès conviuen amb gairebé dues dotzenes de llengües oficials, els parlants pot ser que mai no surtin dels seus enclavaments unilingües. En canvi, aquest tipus de trobades poden ser freqüents en estats que reconeixen només una o dues varietats. A Nigèria, uns 135 milions de persones parlen unes 500 llengües però, tot i que llengües majoritàries com l'ibo, el ioruba i el haussa són reconegudes a diferents nivells, l'anglès és l'única varietat oficial. El que vull dir amb aquests exemples és que les habilitats multilingües són clarament necessàries en molts escenaris, però el fet que aquests escenaris variïn en termes de parlants, temes de converses i requisits implica que aquestes habilitats no es desenvolupen de la mateixa manera.

Per tant, tenint en compte que el multilingüisme és un fenomen a escala mundial, però que el prestigi i l'estatus oficial està restringit a poques llengües, podem deduir que les actituds envers el multilingüisme i envers la diversitat lingüística són d'una gran importància.

Definitivament, la mera observació del nombre de llengües existent i el seu grau de difusió i contacte revela que l'habilitat de passar d'una llengua a l'altra és una necessitat habitual. Un dels motius principals d'aquesta situació és el desplaçament de la població. Les diferents llengües dels que emigren a un nou país entren en contacte entre si i amb les llengües locals. És una experiència comuna en totes les societats receptores del nou món. Hi ha moltes raons òbvies per al creixement de la competència multilingüe —que no esmentarem aquí—, però la idea que en podríem extreure és que el multilingüisme és principalment un assumpte pràctic, que poca gent es converteix en multilingüe per capritx, i també que, en la majoria dels casos, les habilitats lingüístiques dels individus en l'ús de dues, tres o quatre llengües no tindran el mateix grau de desenvolupament. Per contra, tal com he suggerit abans, podríem predir que s'estendran tant com les circumstàncies ho exigeixin. De manera que, en la major part dels casos, el multilingüisme sorgeix i es manté a través del contacte i la necessitat.

Això no obstant, el multilingüisme imposa una altra necessitat: la de creuar les barreres lingüístiques. Sempre hi ha hagut llengües importants i prestigioses que han servit com a ponts entre grups nacionals i comunitats lingüístiques. I queda igualment clar que aques-

Un tribunal administratiu de Montpeller ordenà de retirar el rètol en occità instal·lat a l'entrada del poble. El motiu: la senyalització bilingüe francès/occità podia distreure els conductors. El 12 de desembre de 2010 un miler de persones es manifestaren reclamant el manteniment de la senyalització en la llengua autòctona

tes llengües (que denominem llengües franques) assoliren el seu estatus a causa del poder militar, polític i econòmic, i no a causa de cap qualitat intrínseca a les pròpies llengües. I són aquests elements o factors els que després han possibilitat el prestigi social i l'estatus cultural d'aquestes llengües franques.

No puc oblidar-me d'esmentar que una categoria de llengües franques són les llengües construïdes o artificials. L'exemple que la majoria coneixem és l'esperanto. Hi hauria molt a parlar d'aquesta llengua construïda, de la seva llarga història, dels seus fervents seguidors i detractors. No en sóc cap experta, però sembla que és bastant difícil calcular l'estat i l'abast actual de l'esperanto. Una objecció que es repeteix és que totes les varietats construïdes manquen de bases històriques característiques de les seves homòlogues "naturals". Per descomptat les crítiques que s'han fet i es fan són rebutjades i contestades pels esperantistes; em sembla que no es desencertat dir que aconseguir el nivell de motivació necessari perquè la gent es llanci ha estat sempre la seva dificultat més gran. Això deu ésser especialment cert en aquelles societats on domina una llengua poderosa i, fins i tot, molt més quan aquesta llengua és l'anglès, la tendència imparabile de la qual la fa candidata a llengua franca global.

Només un quart d'aquests països reconeixen més d'una llengua

Si les llengües fossin de naturalesa exclusivament instrumental és improbable que veiéssim el sorgiment d'escenaris de contacte i conflicte lingüístics tan intensos

Exemples relativament recents de minories lingüístiques que s'han mobilitzat col·lectivament instituint polítiques de "reversió del canvi de llengua" inclouen el navaho als Estats Units, el francès al Quebec, el basc i el català a Espanya, el maori a Nova Zelanda i el quítxua a l'Amèrica del Sud

RELACIÓ ENTRE IDENTITAT I LLENGUA

El problema —segons terminologia d'Edwards— és la tendència "assassina" d'aquesta llengua; per exemple, la situació del gaèlic escocès ens ho demostra. Les veus dels membres del seu grup no han estat prou escoltades i l'anglès —llengua majoritària en contacte— ha erosionat els aspectes que conformaven el sentit tradicional d'identitat de grup i això ha tingut importants conseqüències: l'indiscutible domini polític i social ha afectat la validesa de les descripcions proverbials del grup, la seva autoestima i la naturalesa incerta de la seva continuïtat cultural. I amb això entrem de ple en el següent punt de la meua xerrada: el multilingüisme és també un món d'identitats i, per tant, moltes actituds i accions en l'àmbit de la llengua reflecteixen qüestions psicològiques i socials subjacents; qüestions que tenen a veure, sobretot, amb sentiments de pertinença i filiacions ètniques i nacionals. Com és que hi ha tantes llengües al món? Per què, si no és que tenen un paper central en la identitat dels grups? Efectivament, les llengües tenen una capacitat simbòlica i definidora de la identitat. No són, doncs,

mers instruments de comunicació, sinó que tenen un valor emblemàtic. Si el llenguatge en el seu paper simbòlic i portador d'identitat és important per al grup, d'això se'n desprèn que s'intentarà protegir-lo i mantenir-lo. Si les llengües fossin de naturalesa exclusivament instrumental és improbable que veiéssim el sorgiment d'escenaris de contacte i conflicte lingüístics tan intensos. Per tant, si acceptem que són molt més que meres eines, resulta més fàcil entendre els extrems a què arriba la gent en aquests escenaris.

Òbviament, els vocabularis tècnics, les varietats pidgin i les *llengües construïdes* són excepcions a aquesta regla, excepcions derivades de necessitats totalment específiques. Un tipus molt important de *llengua franca* és una barreja de llengües simplificada o restringida; en un primer moment el mateix terme *llengua franca* només tenia aquesta connotació. Aquesta barreja rep el nom de *llengua pidgin* (o *pidgeon*, *pidjin*, *pidjun*, *pidgeon*) que no és la varietat materna de ningú, sinó un mitjà purament instrumental. S'utilitzen moltes llengües pidgin i en la majoria hi és involucrada una llengua europea colonial. Com sigui, la mateixa diversitat de les

llengües i les ramificacions d'aquesta diversitat són testimoni del desig de mantenir finestres particulars i úniques al món.

Com dic, si la llengua fos purament un mitjà instrumental, aleshores moltes de les qüestions relacionades amb la seva existència social es resol·drrien per si soles i les controvèrsies i els debats més acalorats desapareixerien. La planificació lingüística, com a exercici formal, fóra una tasca molt delimitada. Tanmateix, com dic, el llenguatge té una importància psicològica profunda i el seu rol comunicatiu tradicional generalment és acompanyat d'un significat simbòlic, i la llengua com a símbol pot ser un element clau dels aspectes sociopsicològics de la identitat de grup. Aquesta és la raó, i no cap altra, per la qual la pugna entre les varietats grans i les petites és tan vehement

En els contextos liberaldemocràtics, les intervencions i els esforços formals en la planificació lingüística en nom de les llengües assetjades poden fer molt per detenir la força abusadora de les llengües "grans", però no sempre canvien de manera substancial l'estatus basat en un equilibri de dominació entre les llengües i els grups en competència. Les varietats "petites" que s'han desenvolupat fins al nivell de llengua nacional (per exemple, el somali a Àfrica i el guaraní a l'Amèrica del Sud), continuen essent, en termes generals, menys útils que l'anglès i l'espanyol, especialment fora dels seus emplaçaments immediats. De manera que la decadència i el canvi lingüístics són, la majoria de vegades, símptomes de contacte entre grups de poder polític i econòmic desigual.

VOLUNTAT

Un dels factors més subjectius i intangibles en el manteniment d'una llengua —i certament el més interessant des d'un punt de vista psicològic— és la voluntat col·lectiva per frenar la discontinuïtat. John Edwards en el seu llibre *Un món de llengües* reflexiona sobre les motivacions que hi ha darrere els esforços de reactivar una llengua, i planteja dos arguments principals. En primer lloc, la història d'aquests esforços demostra clarament com és de difícil —podríem dir impossible— pretendre qualsevol mena de ressorgiment aïlladament dels mateixos factors socials que han creat la crisi lingüística. En segon lloc, la importància d'una voluntat col·lectiva suficient no ha

de ser de cap manera subestimada. Atès que la decadència d'una llengua sovint reflecteix una desigualtat social relativa, és poc realista esperar que les cultures i subcultures amenaçades puguin exercir poder i realitzar els seus desitjos. Això és veritat, però també la voluntat és una qualitat que pot catalitzar l'acció en certes circumstàncies. Després de suportar llargs anys de paternalisme sociopolític i religió, la població francòfona del Quebec va experimentar *une révolution tranquille*; es transformà i es modernitzà, i assumí el domini provincial que la seva força inherent sempre havia promès. Una conseqüència lògica va ser l'enginyeria lingüística endegada en defensa del francès que es considerava en situació de risc. Els quebequesos, independentment de la seva situació actual, gens falaguera, en aquell moment van percebre la posició dominant de l'anglès i hi van reaccionar. Joshua Fishman ha fet moltes referències a la voluntat. Ha observat, per exemple, la resurrecció que aconseguí l'hebreu que passà de ser una llengua "morta" fa un segle a ésser la llengua nacional d'Israel. Això es pot atribuir als esforços de planificació lingüística conduïts per la direcció de l'estat des de la creació d'Israel el 1948.

La invocació del concepte de voluntat és, també, certament encertada si tenim en compte les accions d'aquells que estan fermament compromesos en la protecció de les llengües en risc. Els nacionalistes, els activistes i els entusiastes de la llengua solen ser pocs en nombre, però extremadament compromesos amb la seva causa lingüística. Nombrosos exemples de moviments d'"animació de llengües" arreu del món il·lustren la competència directa en les dimensions lingüístiques, amb l'objectiu que les comunitats de llengües minoritàries no tan sols facin reviscolar la seva llengua, sinó que també puguin estar més representades en els àmbits formals de la societat, com l'administració pública, l'educació, els mitjans de comunicació i el món del treball. Exemples relativament recents de minories lingüístiques que s'han mobilitzat col·lectivament instituint polítiques de "reversió del canvi de llengua" inclouen el navaho als Estats Units, el francès al Quebec, el basc i el català a Espanya, el maori a Nova Zelanda i el quáitxua a l'Amèrica del Sud. Hi ha molts exemples de competició lingüística dins d'un mateix estat (per exemple, Espanya, Galles...), en els quals els individus inciten a la desobediència civil en defensa de les seves llengües abandonades. Tracten de revalorar les antigues característiques de la parla i, a la vegada, crear-ne de noves amb la idea que siguin útils en els dominis socials de l'endogrup i, a més, que siguin acceptades en contextos externs i públics. Les masses són generalment simpatitzants d'aquests desitjos, però la seva

La defensa de la llengua no és exclusiva de les llengües minoritàries, sinó que ho és en general de les llengües que se senten amenaçades, en reduir-se el seu àmbit d'influència

voluntat col·lectiva —moltes vegades considerable— és normalment de naturalesa passiva, i sovint tenen dificultats per a participar en els esforços de manteniment de la llengua.

Però la defensa de la llengua no és exclusiva de les llengües minoritàries, sinó que ho és en general de les llengües que se senten amenaçades, en reduir-se el seu àmbit d'influència. I així veiem com als Estats Units un *lobby* de dretes com el "moviment d'anglès-únic" aconseguí que divuit legislatures estatals declarassin la poderosa llengua anglesa com a única llengua oficial, la qual cosa limità i censurà l'ús de l'espanyol en les escoles i els organismes governamentals.

El paper clau de la llengua en els aspectes sociopsicològics de la identitat de grup fa que la pugna entre les varietats grans i les petites és tan vehement

IDEOLOGIES ESTATALS I POLÍTQUES LINGÜÍSTIQUES

Amb l'objectiu d'esclarir la complexa dinàmica de las polítiques lingüístiques estatals, ens sembla interessant la proposta del professor Richard Bourhis. Aquest autor explica quatre grups d'ideologies estatals que han forjat polítiques lingüístiques a favor o en contra de las minories lingüístiques. Situa aquestes ideologies sobre un continu que inclou el pluralisme, el civisme, l'assimilacionisme i la ideologia etnicista. Cadascuna d'aquestes quatre ideologies produeix polítiques específiques en relació amb la integració lingüística i cultural de las llengües minoritàries d'un estat o d'una regió. Aquestes ideologies no són mútuament excloents i el mateix estat democràtic pot estar situat en punts diferents sobre el continu, segons les seves polítiques específiques en els diferents àmbits (per exemple, educació, serveis públics, sector del treball, privat o públic). Aquest tot o conjunt ideològic proveeix la política pública de l'escenari necessari per a contextualitzar les estratègies de comunicació multilingües dels parlants en la situació intergrupala.

Juntament amb les altres tres ideologies, la ideologia del pluralisme comparteix la premissa bàsica que, en els estats democràtics moderns, les minories lingüístiques haurien d'adoptar els valors públics de la majoria dominant (per exemple, compromís amb els ideals democràtics, l'acceptació del codi civil i criminal, l'adherència a la Carta dels drets humans). Aquests valors també poden incloure la responsabilitat de tots els ciutadans a aprendre una o més llengües adoptades com a llengües oficials o cooficials de l'estat. Això no obstant, la ideologia del pluralisme sosté que l'estat no té dret a regular els valors privats dels ciutadans, les llibertats individuals dels quals, en els àmbits personals, han d'ésser respectades. Els valors privats inclouen la llibertat d'associació en les esferes lingüístiques, culturals i polítiques; i també la llibertat per a les minories lingüístiques a aprendre i transmetre llengües de la seva elecció per a l'ús a la llar, en la comunicació interpersonal, en les activitats socials i econòmiques, i amb efectes culturals. La ideologia del pluralisme implica que l'estat està disposat a donar suport financer i social al manteniment de les qualitats pròpies de les seves minories lingüístiques. Aquestes minories són (haurien d'ésser) vistes, pel grup lingüístic dominant, com un enriquiment de la diversitat

cultural i del dinamisme econòmic de la societat que preval. La ideologia suposa que les institucions i la cultura endògena dels grups es transformaran, més o menys i reciprocament, pel contacte sostingut entre aquestes comunitats lingüístiques. Però com és ben sabut, en virtut de la posició de la seva vitalitat etnolingüística més feble, les minories lingüístiques tindran més probabilitats d'ésser transformades per aquest contacte (per exemple, a través dels processos d'assimilació) que la majoria dominant, que gaudeix d'una vitalitat alta.

Al contrari de la ideologia pluralista, la ideologia cívica sosté el principi que l'estat no ha de finançar o donar suport als valors privats dels grups, incloent aquí el patrimoni lingüístic d'aquests grups. Així, aquesta ideologia es caracteritza per polítiques oficials de l'estat de no intervenir i no donar suport a les cultures i a les llengües minoritàries. Però es mostra respectuosa amb el dret dels individus a organitzar-se com una comunitat de grup i que utilitzin finançaments privats per a mantenir-se, i per tal que puguin promoure la seva identitat de grup basada en afiliacions culturals, lingüístiques i religioses pròpies. En els estats multilingües, la ideologia cívica equival al finançament estatal dels interessos lingüístics i culturals del grup de llengua dominant, sovint representada com l'encarnació "neutral" unificadora de la nació i del seu destí comú. És en nom d'un "estat neutral" que la ideologia cívica legitima l'absència de reconeixement oficial i de suport financer de les seves minories lingüístiques i de la immigració. De manera que la supervivència de les minories lingüístiques queda en mans de les "forces del mercat lliure" que, com s'ha demostrat àmpliament, afavoreix a la llengua dominant. És evident que les minories lingüístiques necessiten suport institucional per tal que les seves llengües puguin fer front als processos assimilacionistes i revertixin el canvi de llengua. Perquè emparats amb el pretext de la "no intervenció neutral" sobre els assumptes lingüístics, la majoria dominant, en efecte, accelerarà la pèrdua i el canvi de llengua de les minories lingüístiques en els estats multilingües.

La ideologia assimilacionista espera que les minories lingüístiques abandonin les seves pròpies qualitats lingüístiques i culturals, i adoptin la llengua i els valors del grup dominant. Alguns països esperen que l'assimilació lingüística i cultural sigui, amb el pas del temps, voluntària

i gradual, però d'altres estats imposen l'assimilació a través de les normes i lleis que reprimeixen la individualitat lingüística cultural en els àmbits públics (per exemple, el sistema escolar, els mitjans de comunicació). Usualment, és el grup econòmic i políticament dominant el que té més èxit d'imposició de la seva llengua i cultura, amb l'unificador mite de la fundació d'un estat nacional. De manera que amb l'excusa d'aquest mite de la "unitat nacional" les polítiques assimilacionistes són dissenyades per tal d'accelerar la pèrdua de les llengües de les minories. Sovint els membres del grup dominant que donen suport a les polítiques d'identificació assimilacionista assenyalen les minories lingüístiques com l'amenaça per a l'autenticitat, la homogeneïtat i la indivisibilitat de l'estat nacional. Les polítiques de l'estat que donen suport a l'assimilació lingüística o la posen en pràctica han tingut com a resultat l'assimilació no solament de la segona i la tercera generació d'immigrants a Austràlia i als Estats Units, sinó també de la primera generació de minories dels aborígens d'Austràlia, el Canadà i els Estats Units, i de minories nacionals com el basc, el bretó i l'occità a França.

Com en el cas de la ideologia assimilacionista, la ideologia etnicista promou o força les minories lingüístiques a prescindir de la seva llengua i de la seva cultura a favor de les del grup dominant. Però la diferència rau en el fet que la ideologia etnicista dificulta que els membres de les minories lingüístiques siguin acceptats legalment o socialment com a membres autèntics de la majoria, encara que aquestes minories s'assimilïn lingüísticament i culturalment al grup dominant. A diferència de les altres ideologies discutides fins ara, la ideologia etnicista defineix "qui no poden ser" i "qui són" els ciutadans de l'estat en termes exclusius d'ètnia o religiosos (per exemple, Israel i el Japó). Aquesta ideologia és, algunes vegades, venerada amb la idea de "nacionalitat de sang" per la qual només els membres de grups racials seleccionats poden tenir accés legal complet a la nacionalitat. En aquests estats, la nació és definida com aquella composta per un nucli ancestral del grup etnolingüístic, determinat pel naixement i la consanguinitat (per exemple, això és el que passà a Alemanya amb Hitler). Les minories i els immigrants que no comparteixen aquesta afinitat mai no podran ser acceptats com a ciutadans legítims de l'estat, independentment del seu nivell d'assimilació.

És evident que segons els esdeveniments econòmics, polítics, demogràfics i militars, tant a nivell nacional com internacional, els polítics elegits per la majoria dels ciutadans poden canviar alternativament les polítiques lingüístiques des d'una orientació ideològica cap a una altra. I també és clar que s'esdevindran tensions polítiques entre fraccions de la població dominant que mantindran punts de vista rivals sobre la política lingüística que cal adoptar.

En resum, acomodar el pluralisme en societats que són alhora democràtiques i heterogènies —els drets lingüístics són òbviament un subconjunt d'interès— és ara d'una gran rellevància. Els estats democràtics europeus tendeixen evidentment al pluralisme per la pressió de les minories lingüístiques, i la meua opinió és que la discussió hauria de centrar-se en el grau de pluralisme de l'estat en l'acceptació del desenvolupament d'aquestes minories lingüístiques. Per la seva banda, les minories lingüístiques forgen polítiques de defensa de la llengua basades en la discriminació positiva i lluiten per obtenir un grau de pluralisme més elevat dels estats apellant a principis generals com el compromís amb els ideals democràtics, la Constitució, la Carta dels drets humans, la Carta dels drets lingüístics, etcètera. Perquè és clar que l'estat no és pluralista per si mateix; ho és en la mesura que és democràtic i respon a les pressions de les minories.

La influència política de les comunitats lingüístiques “petites” i la (aparentment) millor disposició de les comunitats grans per a escoltar-les, donar-los suport i actuar en conseqüència mai no ha estat tan evident com avui dia. Per descomptat, hi continua havent molta hipocresia en el pensament predominant, actituds buides i falses lloances, però hi ha hagut un canvi substancial almenys en les democràcies liberals d'Occident.

De tota manera, com diu John Edwards en el seu llibre, resulta irònic que els representants de les cultures grans, que són els que han generat la desaparició de les llengües locals, siguin generalment els que (finalment) els presten una atenció constant. Entre altres coses, això explica les relacions d'amor-odi que generalment hi ha entre els membres de comunitats indígenes i els “forasters” —independentment que hi estiguin més o menys involucrats— que estudien i documenten les seves llengües i cultures. Crec que aquesta ironia posa de relleu el fet que avui dia el seguiment que es pot fer de la situació de les llengües és més precís que mai, i també posa de manifest l'interès creixent a preservar la diversitat lingüística, tot i que aquest interès no n'asseguri una vida perllongada.

DIVERSITAT LINGÜÍSTICA I PAU

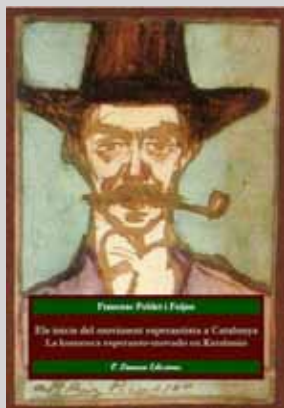
En resum, de tot el que he exposat fins ara, podem dir que la diversitat lingüística és un fenomen normal i que, per tant, no és cap anomalia que calgui extingir, sinó que, al contrari, en un món cada vegada més obert és una necessitat àmpliament admesa. També hem vist com la llengua és un element central de la identitat i de la definició del grup, quelcom essencial de la condició humana i del seu desenvolupament cultural des dels principis de la humanitat. És, per tant, un concepte amb una força emocional extraordinària. He explicat com, per a defensar la llengua pròpia, la voluntat és un element poderosíssim a l'abast dels individus i dels grups. Com observà Ernest Renan fa més d'un segle, *il y a dans l'homme quelque chose de supérieur à la langue: c'est la volonté* [“hi ha en l'home alguna cosa superior a la llengua: és la voluntat”]. I, finalment, he exposat una classificació del professor Richard Bourhis que esquematitza les estratègies dels estats enfront de la diversitat lingüística i veiem com només des d'una visió plural es pot aconseguir una convivència i una col·laboració de totes les llengües i, en conseqüència, la realització de les persones i els grups; realització que, sense dubte, repercutirà en una més gran felicitat de la humanitat.

NOTA BIBLIOGRÀFICA

El lector interessat en el tema de l'article pot consultar els treballs següents:

- Bourhis, Richard (2001). “Acculturation, language maintenance and language loss”. Dins: J. Klatter-Falmer i P. Van Avermaet (ed.). *Theories on language maintenance and loss of minority languages: Toward a more integrated explanatory framework*. Waxmann Verlag, Nova York, 5–37.
- Edwards, John (2008). *Un món de llengües*. Editorial Aresta, Barcelona.
- Fishman, Joshua (2004). “Language maintenance, language shift, and reversing, language shift”. Dins: T.K. Bhatia i W.C. Ritchie (ed.). *The handbook of bilingualism*. Blackwell, UK, 406–436.
- Renan, Ernest (2001). *¿Qué es una Nación?: Discurso (1882)*. Sequitur, Madrid.
- Viladot, Maria Àngels (2008). *Lengua y comunicación intergrupala*. EDIUOC, Barcelona. □

Les minories lingüístiques necessiten suport institucional per tal que les seves llengües puguin fer front als processos assimilacionistes i revertixin el canvi de llengua

ELS INICIS DEL MOVIMENT ESPERANTISTA A CATALUNYA

L'esperanto va arribar amb un cert retard als Països Catalans. Bona part del primer col·lectiu esperantista estava format per religiosos, militars, mestres i professionals liberals, però altres nuclis s'afegiren des dels primers moments a l'esperantisme: el moviment obrer i el nacionalisme català, els uns pel seu caràcter internacionalista i els segons pel respecte a les llengües i a la llibertat dels pobles que l'ideal esperantista defensa. En menys d'una dècada l'esperanto es convertia en un autèntic fenomen social amb multitud d'entitats fent-ne cursos, periòdics editant-ne seccions, comerços fent-lo servir en el seu nom o publicitat i institucions donant-li un suport decidit.

Francesc Poblet, *Els inicis del moviment esperantista a Catalunya / La komenca esperanto-movado en Katalunio*, Associació Catalana d'Esperanto, 2004

EL CONGRÉS UNIVERSAL D'ESPERANTO DE 1909 A BARCELONA

Aquest llibre, centrat en el V Congrés Universal d'Esperanto, que es va celebrar a Barcelona l'any 1909, abraça cronològicament aspectes anteriors, des del Congrés Universal de Dresden –on s'acceptà la candidatura catalana–, fins l'any 1911, quan se celebrà el II Congrés Esperantista Català a Tarragona. Recollint els fruits del desenvolupament del moviment des dels seus inicis, aquest període mostra la consolidació social i institucional de l'esperantisme català.

Francesc Poblet, *El Congrés Universal d'Esperanto de 1909 a Barcelona / La Universala Kongreso de Esperanto de 1909 en Barcelono*, Associació Catalana d'Esperanto, 2008

Publicacions de l'Associació Catalana d'Esperanto - Apartat 1008 - 08200 Sabadell (Vallès Occidental) - info@esperanto.cat

EL LLIBRE MÉS DETALLAT SOBRE LA HISTÒRIA DE L'ESPERANTISME ALS PAÏSOS CATALANS

Aquesta obra, la més extensa que s'ha escrit sobre la història de l'esperanto als Països Catalans, recorre amb detall l'inici, creixement, evolució i anihilament del moviment esperantista a Mallorca. L'anàlisi i contextualització que fa d'aquest procés sobrepasa el context mallorquí i esdevé una obra de referència obligada per a l'estudi de la història de l'esperanto a casa nostra.

Xavier Margais, *El moviment esperantista a Mallorca (1898-1938)*. Documenta Balear, 2002

Més informació a info@esperanto.cat

AMIKEJO: EL PAÍS ESPERANTISTA QUE GAIREBÉ VA EXISTIR

Jens S. Larsen*

EL REREFONS: LES GUERRES NAPOLEÏNIQUES

Possiblement hi ha poca gent que sàpiga que, en un moment donat de la història moderna, hi va haver una frontera comuna entre França i Dinamarca. Sota el regnat de Napoleó, França arribava fins a la ciutat de Lübeck, al Bàltic, mentre que Holstein era un ducat sota la corona danesa. D'altra banda, sens dubte tothom sap que Napoleó va trobar la seva derrota final a Waterloo el 1815, després del retorn polític més sensacional de la història des del seu captiveri a l'illa d'Elba.

Aquest esdeveniment va atemorir tots els governants europeus, els quals es van reunir al Congrés de Viena per aturar el creixement de França i redissenyar les fronteres del continent. Com que Dinamarca havia estat aliada de França, Noruega va ser traspasada de

FLAMENC

Munts d'escòries de l'antiga mina d'Altenberg, avui una reserva natural

* Jens S. Larsen és redactor de la revista *Esperanto en Danio* ["L'esperanto a Dinamarca"], òrgan de l'Associació Esperantista Danesa.

L'article original en danès va ser publicat al lloc web *Sprog museet* ["Museu de les llengües", <sprog museet.dk/plansprog/amikejo-esperanto-landet-der-naesten-var-til/>] i posteriorment traduït a l'esperanto amb modificacions al bloc de l'autor (<www.ipernity.com/blog/jens_s.larsen/242584>).

Traducció de l'esperanto: Jesús García Cano

RESUM

Moresnet Neutral va ser creat com un compromís entre les potències vencedores de les guerres napoleòniques. Tot i ser un acord provisional, va mantenir-se més d'un segle enmig d'importants canvis de fronteres. L'extinció de la mina de zinc, sobre la qual gravitava la seva economia, va portar alguns dels seus habitants a assajar diferents opcions per permetre la supervivència del microestat. La més destacable va ser l'intent de constituir un estat esperantista, pretensió que va resultar tan efímera com els experiments anteriors.

RESUMO

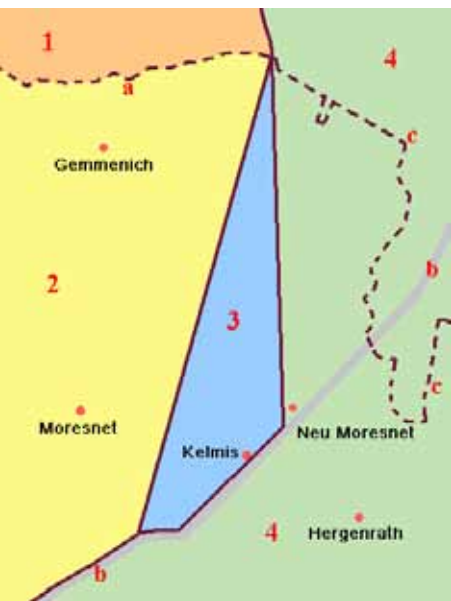
Neŭtrala Moresneto estis kreita kiel kompromiso inter la potencoj venkintaj en la napoleonaj militoj. Kvankam temis pri provizora interkonsento, ĝi daŭris pli ol jarcenton en regiono, kie sin sekvis gravaj limŝanĝoj. La estingo de la zinka minejo, sur kiu gravitis la loka ekonomio, igis, ke kelkaj entreprenemaj loĝantoj provis plurajn eblojn por permesi la pluvivon de la mikroŝtato. Plej elstaris la provo fondi esperantistan ŝtaton, kio montriĝis tiel efemera kiel la antaŭaj eksperimentoj.

Nord de França el 1812, moment culminant del poder de Napoleó. El regne al voltant de Berlín és Prússia. (Secció d'un mapa de la Viquipèdia)

conjunta que es va reunir una cinquantena de vegades sense arribar a cap acord. Esgotades per les negociacions, finalment les dues parts es van posar d'acord per construir una palissada a banda i banda de la zona de la mina i administrar de manera conjunta les 344 hectàrees resultants de territori neutral. Els interlocutors devien acabar farts de debò, de discussions, ja que en almenys un lloc el límit travessava una casa!

El petit enclavament se situa en una regió on la parla local és una transició d'un dialecte alemany a un d'holandès, però just a l'oest s'hi parla francès, de manera que molts noms locals tenen una forma en alemany, una en holandès i una altra en francès. Llavors, la mina de zinc era coneguda en alemany com *Altenberg* i en francès com *Vielle Montagne*. El poble on vivien els miners s'anomena, respectivament en alemany i en francès, *Kelmis* i *La Calamine*, uns topònims que, a més, són el nom local del mineral de zinc. La mina se situava entre la petita ciutat de *Moresnet*, a l'oest, i l'encara més petita ciutat de *Neu-Moresnet*, a l'est, així que l'enclavament era conegut com *Moresnet Neutre* en francès, *Neutraal Moresnet* en holandès i *Neutral-Moresnet* en alemany. És evident que el topònim fa servir les mateixes lletres en les tres llengües però, malgrat ser d'origen clarament francès, el grau en què es pronuncien o no la *t* i l'*s* varia força!

- 1.- Països Baixos -> Limburg -> Holanda
- 2.- Països Baixos -> Bèlgica
- 3.- Moresnet Neutral
- 4.- Prússia -> Alemanya
- a.- Frontera belgoholandesa des de 1839
- b.- Carretera Aquisgrà-Lieja
- c.- Frontera belgoalemanya des de 1920

Dinamarca a Suècia. D'altra banda, Prússia va lluitar contra Napoleó i com a recompensa va rebre extenses regions de l'actual Alemanya occidental.

Napoleó, al seu torn, va dissoldre l'anomenat Sacre Imperi Romanogermànic (el qual, segons Voltaire, no era ni sacre, ni romà, ni imperi) i en el seu lloc va crear la Confederació del Rin, una federació laxa amb dos membres dominants: Prússia i Àustria. També es va acordar fundar l'anomenat Regne Unit dels Països Baixos, un estat tampó entre França i Prússia. Luxemburg estava organitzat com a ducat sota la Federació Alemanya en unió personal amb els Països Baixos; és a dir, el rei d'aquest país era, alhora, el duc del país veí (de manera semblant a com passava a Hols-tein, el duc del qual era el rei danès).

ES CREA UN MICROESTAT

Les unions personals no eren l'únic exemple del fet que encara no havien arrelat les idees modernes de democràcia i nacionalisme. Ningú no va pensar a demanar als habitants com col·locar les fronteres entre els Països Baixos i Prússia amb un plebiscit; la línia va ser dictada en el document final del Congrés de Viena. Però en un lloc, al nord de la carretera entre Aquisgrà i Lieja, va aparèixer un conflicte d'interpretació. Justament allà hi havia una mina de zinc d'alt valor que es disputaven tots dos països. Es va formar una comissió

UNA ILLA D'ESTABILITAT

La intenció era que la neutralitat de Moresnet fos quelcom provisional però va perdurar durant més d'un segle. Per contra, els Països Baixos Units aviat van renunciar a la seva unitat. Si es coneix només una mica el tristament famós conflicte lingüístic belga, fàcilment es pot imaginar que els flamencs que parlen holandès serien protestants i que els valons francòfons serien catòlics, però, de fet, el conjunt de Bèlgica té una sòlida majoria catòlica (la qual, a més, s'estén bastant lluny, dins d'Holanda). Des de la Reforma fins a les Guerres Napoleòniques, les Províncies Baixes del nord eren independents, mentre que les del sud estaven sotmeses a Espanya i després a Àustria. El govern a Amsterdam va intentar aconseguir l'adhesió dels flamencs fent del neerlandès la llengua oficial i d'ensenyament a l'escola en les regions flamenques, però els flamencs no van respondre a aquesta crida; no va ser fins al segle xx quan es va encendre el conflicte lingüístic. El 1830 els camperols flamencs catòlics es van unir amb l'elit liberal francòfona i en va resultar la revolució belga.

Ara concentreu-vos amb l'ajuda del mapa adjunt perquè la cosa es complica! El Regne

Unit dels Països Baixos es va dividir en Bèlgica i Països Baixos per la revolució, encara que aquest últim és habitualment conegut com Holanda quan, de fet, Holanda del Nord i Holanda del Sud són només dues de les dotze províncies actuals dels Països Baixos. Luxemburg estava dividit en una part occidental francòfona, que va passar a formar part de Bèlgica, i una part oriental de parla alemanya, que es va mantenir en unió personal amb Holanda fins al 1890 i en unió duanera amb Alemanya fins a la Primera Guerra Mundial. La província més al sud-est d'Holanda, Limburg, es va dividir de manera que la part occidental va esdevenir belga. La part oriental va esdevenir un ducat sota la Federació Alemanya en unió personal amb Holanda, en compensació per la pèrdua del Luxemburg occidental. Tanmateix, Limburg va passar a formar part del regne d'Holanda el 1867.

Tot aquest desgavell (i la guerra francoalemanya entre 1870 i 1872) va deixar el nostre petit enclavament intacte, a banda del fet que l'administració dels Països Baixos de Moresnet Neutral va ser traspasada a Bèlgica. Va aparèixer el curiós Punt dels Quatre Països, allà on s'uneixen les fronteres entre Holanda, Bèlgica, Alemanya i Moresnet Neutral. Aquest punt (al turó de Vaalserberg) és alhora el punt més alt d'Holanda amb 322,7 metres sobre el nivell del mar – bastant més que les tres elevacions d'aproximadament 170 metres a Jutlàndia oriental, que resulten ser les més altes de Dinamarca. El Punt dels Quatre Països es troba encara al mateix lloc, encara que reduït a un "Punt dels Tres Països". Encara avui és un lloc d'interès turístic, principalment per als holandesos, que hi són rebuts amb un vídeo en el dialecte local.

LA VIDA A KELMIS

La vida en una regió neutral tenia certs avantatges. La companyia minera (*Société des Mines à Fonderies de Zinc de la Vieille Montagne*, de Lieja) era una entitat que dominava tota la vida local, però alhora socialment responsable. Va endegar també un banc, un hospital, lloguer d'habitatges i algunes botigues. La importació estava exempta del pagament d'impost de duana, els impostos i els preus eren més baixos i els salaris més alts que en els països veïns. El nombre d'habitants es va multiplicar per deu, de 256 el 1816 fins a 2.572 el 1858. D'aquests, 695 havien nascut a la regió neutral mentre que 852 eren belgues (possiblement francòfons en la seva majoria); 807, prussians; 204, holandesos i 14 venien d'altres llocs.

Els inconvenients eren menys concrets i principalment es basaven en el fet que no es podia

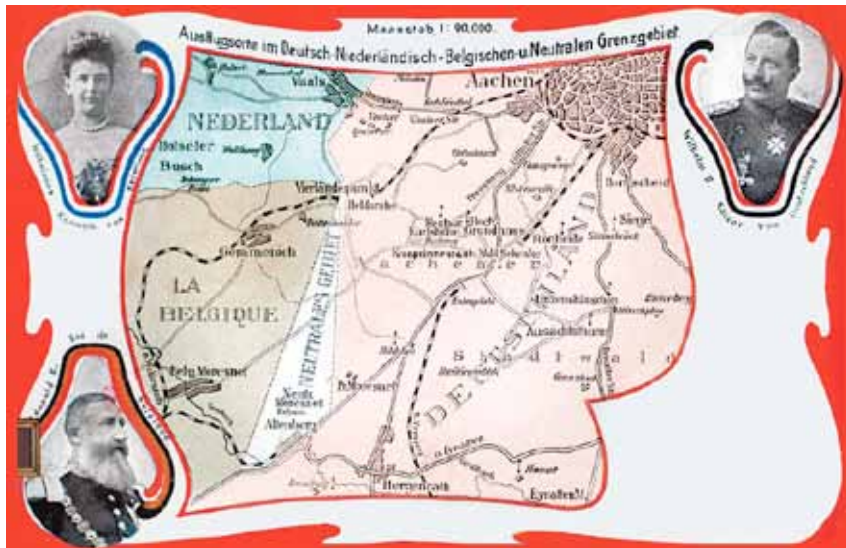

ANDERSTEMEIER

El Punt dels Quatre Països es troba encara al mateix lloc, encara que reduït a un "Punt dels Tres Països". Encara avui és un lloc d'interès turístic, principalment per als holandesos, que hi són rebuts amb un vídeo en el dialecte local

influir en la seva evolució. La regió neutral era administrada per un alcalde que nomenaven dos comissaris, un prussià a Aquisgrà i l'altre belga a Verviers. Una vegada l'alcalde era nomenat, passava a ser pràcticament el cap absolut. A partir de 1859 escollia deu membres del consell però els habitants mai no van tenir dret a vot o a pertànyer a un sindicat. A l'inici tampoc no hi havia servei militar, ja que no podia fer-se cap guerra al territori, però des de 1854 els habitants belgues eren cridats a l'exèrcit nacional i des de 1874 passava el mateix amb els alemanys.

La intenció era que la neutralitat de Moresnet fos quelcom provisional però va perdurar durant més d'un segle

Una de les moltes postals editades sobre Moresnet i sobre el Punt dels Quatre Països

El doctor Wilhem Molly (1838 - 1919)

Atès que no hi havia cap jutjat a Kelmis, els conflictes jurídics es dirimien a jutjats belgues o alemanys i això ho podia escollir cadascú! Els veredictes es decidien segons el codi napoleònic, ja que era el vàlid quan es van definir les fronteres. El codi napoleònic era el model pel qual s'impartia justícia al segle XIX, però cap poder legislatiu no tenia competències per canviar-lo i contenia càstigs molt severos! L'obligació de fer complir la llei era, tanmateix, marcadament indulgent i els establiments clandestins on es servien begudes alcohòliques o on es jugava a jocs d'atzar eren abundants. Hi havia un contraban força nodrit de béns gravats amb impostos, principalment de begudes alcohòliques destil·lades a casa (sovint en ampolles etiquetades com "Aigua Mineral d'Altenberg") però també de cafè, carn i fins i tot sal.

Aquest quasipaís, només un 25% més gran que Mònaco, a poc a poc va anar adquirint una identitat pròpia. Ja el 1848 s'encunyaven algunes monedes locals tot i que l'única divisa legal era el franc francès (encara que també es feien servir sense cap problema els francs belgues i els marcs alemanys). El 1883 va aparèixer la idea de tenir una bandera pròpia, tricolor horitzontal en negre, blanc i blau. El 1885 la mina de zinc es va esgotar, de manera que la població va començar a reflexionar sobre com assegurarien econòmicament el seu estatus independent. El 1903 es va intentar legalitzar un casino, però això va fer que el rei de Prússia els amenacés amb donar tota la regió a Bèlgica, per la qual cosa aviat es va descartar la idea. Però els neutrals, com molts locals s'enorgulleixen encara avui d'anomenar-se, eren optimistes i no es desesperaren fàcilment.

Al començament de 1908 es publicà un fulletó titulat "Projecte d'estat independent esperantista realitzable en sis mesos"

WILHEM MOLLY I L'ESPERANTO

La personalitat més destacable en la història de Moresnet Neutral és el Dr. Wilhem Molly. Va arribar de Wetzlar, Hessen, el 1863 per exercir la medicina i aviat va guanyar popularitat pels seus preus assequibles. Una vegada va evitar una epidèmia de còlera i des de llavors la seva popularitat no va conèixer límits. Bèlgica i Prússia el van distingir amb l'atorgament d'ordres, la mina de zinc el va contractar com a metge en cap de la companyia i l'alcalde el va nomenar tinent d'alcalde.

Wilhem Molly estava interessat en moltes coses. Entre d'altres, era un fervent col·leccionista de segells. Tenia la idea que Moresnet tingués el seu propi servei de correus, així que va fundar l'associació *Kelmiser Verkehrs-Anstalt zu Neutral Moresnet* ["societat de tràfic de Kelmis de Moresnet Neutral"], la qual va editar, el 1886, els seus propis segells, de manera semblant a com ho feien companyies privades de correus conegudes aleshores en algunes ciutats prussianes. Tanmateix, segons el codi napoleònic, el servei de correus és de monopoli estatal, així que els comissaris aviat el van eliminar.

La iniciativa de correus, en tot cas, es queda en poca cosa en comparació del seu esforç per fer de Moresnet Neutral un estat esperantista! La idea li va venir de Gustave Roy, un professor francès de llengua que va viure durant un temps a Aquisgrà. Quan va tornar a Sent Gironç, al sud de França, Roy va conèixer l'existència de l'esperanto, probablement pel primer Congrés Universal el 1905. Ràpidament va establir una connexió: la llengua internacional neutral esperanto seria especialment convenient per al petit enclavament prop d'Aquisgrà, envoltat de tres països i tres llengües. L'estiu de 1906 va tornar a Moresnet i va visitar Wilhem Molly. El fet que tots dos col·leccionaven segells i eren francmaçons va afavorir el contacte.

El nom del nou estat seria "Amikejo" (pronunciat 'amikeio', "espai per a l'amistat"). Al principi, els dos homes es van reunir al saló de l'associació de tir, el lloc habitual de reunió dels miners. Va tenir lloc a l'estiu o a la tardor de 1907. Pel que sembla, la data exacta s'oblida però va marcar l'inici d'un veritable entusiasme per l'esperanto a la regió de Kelmis. En un fulletó editat en francès al començament de 1908 titulat "Projet réalisable en six mois d'un état espérantiste indépendant" ["Projecte d'estat independent esperantista realitzable en sis mesos"], Gustave Roy va exposar a grans trets la seva visió d'una Lliga Hanseàtica a escala mundial, amb centre a Amikejo.

Un deliri, potser? Ell mateix va escriure: “Sé que ni tan sols una persona entre mil creurà que aquest projecte sigui realitzable, però fa deu anys ni tan sols una persona entre un milió s’hauria cregut que la telegrafia sense fils es podria dur a terme.” La premsa mundial va ser bombardejada llavors amb informació sobre el pla.

ASCENSIÓ I ESTANCAMENT

Tanmateix, és significatiu tot això o no? El grup esperantista belga més proper, a Verviers, opinava que no. En una carta del 21 de juny de 1908 a la revista *La Belga Sonorilo* avisava que si el projecte fracassava, cosa que segurament passaria, faria que irremeiablement l’esperanto fos objecte de burla. Això va fer que Karl Schriewer, esperantista de Kelmis de només 19 anys, prometés a Gustave Roy ensenyar esperanto als habitants quatre vegades per setmana, dues als nens i dues als adults. Al principi s’hi van presentar 139 alumnes. Gràcies a Schriewer, el projecte va tenir algú que tirés del carro i gràcies al suport econòmic de Molly i altres patrocinadors la moral de l’associació esperantista es va mantenir alta.

Així doncs, el 13 d’agost de 1908 es va proclamar l’estat esperantista d’Amikejo enmig d’una gran celebració. Gairebé cent esperantistes estrangers van arribar per animar encara més l’ambient. Hi va haver conferències sobre el nou estat i, durant les pauses, l’orquestra feia sonar música. Es presentaren solemnement la bandera i l’escut d’Amikejo. Finalment, tothom va cantar “O Altenberg!”, un poema escrit per a l’ocasió amb la coneguda melodia d’“O Tannenbaum”.

Però, de nou, com s’havia de valorar això? Karl Schriewer opinava que s’havia d’entendre com quelcom simbòlic, però Molly i Roy potser somiaven amb un alliberament real de Bèlgica i d’Alemanya. Tres dies després, Roy va viatjar a Dresden per donar un altre cop d’efecte. Allà hi tenia lloc el quart Congrés Universal d’Esperanto, on es fundà l’Associació Universal d’Esperanto (UEA). Es volia que la seu central fos a Ginebra, però... per què no posar-la a Amikejo, igualment central i neutral?

A Dresden s’hi van aplegar 1.500 esperantistes de 40 països. A l’ordre del dia del 21 d’agost hi havia el projecte de Roy, el qual va rebre tant suport com crítiques. Alguns opinaven que no era convenient formar un estat esperantista independent i a molts els neguitejava qualsevol cosa que tingués a veure amb política o religió. Algú va dir que l’esperanto es destruiria si la gent normal el parlés quotidianament,

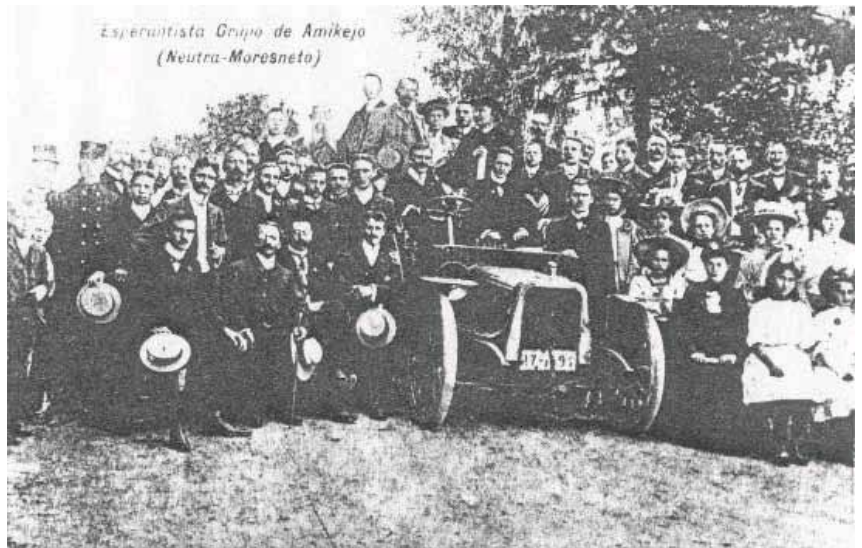

Foto de la fundació d’Amikejo, 1908. Al davant, en segona posició a l’esquerra del cotxe, es pot veure en Wilhem Molly

però la majoria no semblava veure-hi cap problema. Es va fer una votació i es recomanà la proposta de Roy.

Seguidament, a Kelmis, Karl Schriewer va ser nomenat delegat per la UEA i va començar a instal·lar l’oficina de l’associació. Llavors només s’esperaven els representants de Ginebra, que havien anunciat la seva arribada a final d’any. Se’ls va esperar sense cap resultat però l’ambient estava massa animat per deixar-se desil·lusionar. Tal com estava previst, es va organitzar una gran festa a Amikejo el 27 de desembre de 1908. Hi van participar 150 esperantistes de diversos països, es van presentar obres de teatre, es va recitar poesia en esperanto i es va cantar l’himne d’Amikejo amb la melodia de “La Espero”, l’himne esperantista. La cançó estava dedicada explícitament a l’incansable delegat Karl Schriewer.

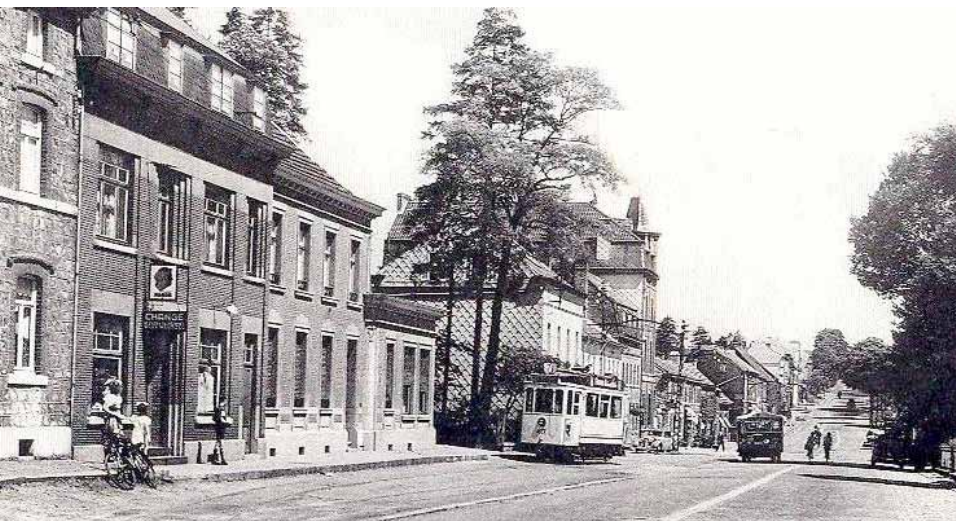
El 1909, però, Schriewer va ser cridat a files i va desaparèixer l’ànima del projecte. L’associació Amikejo va continuar amb les seves activitats, però com un típic grup esperantista dorment d’Europa occidental –no hi va haver cap més representació teatral ni classes per als nens. A tota Europa va començar a decaure l’optimisme esperantòfil i això va ser degut principalment a l’anomenat cisma de l’ido, que va colpejar fortament Bèlgica i Luxemburg.

L’EMBOLIC DE LA REFORMA I L’ESTABILITZACIÓ

L’ido és la reforma de l’esperanto que el 1907 va proposar de manera anònima l’autoprocla-

“Sé que ni tan sols una persona entre mil creurà que aquest projecte sigui realitzable, però fa deu anys ni tan sols una persona entre un milió s’hauria cregut que la telegrafia sense fils es podria dur a terme.”

El 13 d’agost de 1908 es va proclamar l’estat esperantista d’Amikejo enmig d’una gran celebració

Respecte a les vies, n'hi havia una des del Moresnet Belga fins a la mina de zinc. La via va ser prolongada al llarg de la carretera que va a Aquisgrà i utilitzada per a la circulació del tramvia. La línia ja no existeix

Portada de les notes de la marxa pacifista de Huppermann

Per a molts esperantistes d'Europa occidental, sobretot els instruits, l'esperanto era part d'un progressisme que avui dia pot donar una impressió una mica ingènua

mada “Delegació per l'Adopció d'una Llengua Internacional”. Per a molts esperantistes d'Europa occidental, sobretot els instruits, l'esperanto era part d'un progressisme que avui dia pot donar una impressió una mica ingènua. Principalment, el famós lingüista danès Otto Jespersen estava convençut que existeix una mena de “progrés en la llengua”. Segons aquesta idea, no solament les estructures més noves eren eines generalment millors per expressar el pensament que les més antigues, sinó que també la planificació conscient de les llengües podia donar lloc a resultats diferents i més valuosos que l'assimilació dels dialectes. Jespersen estava força sol entre els seus col·legues amb aquest punt de vista i tampoc no va aconseguir mai cap suport científic. Però és evident que podria atreure alguns esperantistes, sobretot en un temps en què no era políticament incorrecte distingir entre llengües i cultures més i menys evolucionades.

Fa pensar el fet que només uns pocs “soldats rasos” de l’“exèrcit” esperantista van “desertar” en favor de l'ido mentre que ho va fer un nombre més alt de “generals” –i la rebel·lió no va tenir lloc en un temps en què l'esperanto es trobés en crisi sinó que, al contrari, estava florint com mai abans no ho havia fet. Li va passar a l'ido allò que era previsible: l'intent de perfeccionar la llengua a base de decrets no va portar al progrés sinó a la desestabilització. Mentrestant, Otto Jespersen va quedar segrestat per la seva pròpia ideologia i no va tenir cap més elecció que desertar una segona vegada, el 1928, amb el seu propi projecte “Novial”, que va morir amb ell el 1943.

L'esperantista més destacat a Bèlgica era el famós explorador Charles Lemaire, que, en-

tre d'altres coses, va editar la revista *La Belga Sonorilo* [“La campana belga”]. En aquesta revista, al llarg de 1908, va provocar tal agitació amb les reformes lingüístiques que la Lliga Esperantista Belga se'n va distanciar. Lemaire va atreure unes quantes persones cap a l'ido però poc després tot allò va quedar en no-res. El grup esperantista de Luxemburg va ser l'únic que es va passar a l'ido de manera unànime i de resultes d'això l'Associació Luxemburguesa d'Esperanto no va ser refundada fins el 1971, encara que entretant hi havia hagut alguna activitat al país i l'ido ja feia temps que s'havia oblidat. Encara existeix una petita Associació Idista Internacional però no té cap delegat a Luxemburg, Bèlgica o Dinamarca.

El trencament va ser una gran sacsejada per a la comunitat esperantista però a la llarga va servir per treure's de sobre els reformistes. És realista estimar que la resta de llengües planificades juntes tenen menys d'un 1% dels parlants que té l'esperanto. Allò que de debò fa pensar és que amb prou feines cap altra teoria lingüística és capaç d'aplegar el mateix nombre de lingüistes; sobretot hi ha una línia divisòria entre aquells que directament o indirectament es basen en Ferdinand de Saussure i aquells que s'orienten segons Noam Chomsky. En altres paraules, no hi ha gairebé cap mena de dubte que l'esperanto és la llengua internacional, mentre que no està gaire clar què és ben bé una llengua. Sota aquest punt de vista, l'esperanto té molt més prestigi que la lingüística.

LES GUERRES MUNDIALS I EL TEMPS DE POSTGUERRA

Però tot això era una cosa a banda. A Amikejo els intents reformistes no preocupaven ningú, però la I Guerra Mundial sí. Va ser especialment cruel amb les famílies d'origen mixt belgues-alemanyes(holandeses-neutrals) a Kelmis. El músic Willy Huppermann va ser un dels homes joves que va ser cridat al camp de batalla per l'exèrcit belga mentre que el seu cunyat havia de servir al bàndol alemany. Estant al front va compondre una marxa pacifista que va anomenar “Amikayo” en memòria a la seva pàtria perduda (se'n poden sentir fragments a Internet). Molts anys després, un tal Dany Huppermans –possiblement parent de Willy– va fer una “Oda a Kelmis” en dialecte local.

Com ja se sap, Alemanya va perdre la guerra. El 1919 el Tractat de Versalles va assignar Moresnet Neutral a Bèlgica provisionalment, juntament amb els municipis d'Eupen, Sankt

Vith i Malmedy. El 1920 va haver-hi una votació que, per pressions de França, no va ser ni lliure ni igualitària ni secreta, de manera que per a Bèlgica va ser com si li haguessin imposat aquestes noves regions. Sis anys més tard Bèlgica va intentar revendre-les en secret a Alemanya, però el govern francès se'n va assabentar i ho va evitar. De totes maneres ja començava a caure en desús aquesta forma d'esclavitud indirecta en què els estats venien homes amb terres tal com va passar, per exemple, amb les illes daneses del Carib el 1917.

A l'inici Bèlgica era oficialment francòfona, encara que amb ensenyament del neerlandès a l'escola primària allà on era llengua materna dels nens. Això es va veure com una mena de llibertat lingüística ja que la burgesia esperava que aquells que tinguessin l'oportunitat preferirien, naturalment, substituir el seu *patuès* flamenc en favor del francès normatiu. Amb el temps, però, els flamencs van anar guanyant consciència dels seus valors i drets lingüístics i el neerlandès, lentament però persistentment, va anar ampliant els seus usos lingüístics. Durant la I Guerra Mundial es va intentar que el neerlandès fos llengua d'ensenyament a la Universitat de Gant, i el 1930 es va aconseguir.

Durant les dues guerres mundials, els alemanys fins a un cert punt van aconseguir aprofitar l'antagonisme entre flamencs i valons i durant els agitats anys trenta alguns flamencs van començar a fer campanya per un Flandes independent. D'altra banda, la majoria dels belgues de parla alemanya es van reconciliar amb el fet de sentir-se belgues, sobretot quan Hitler va pujar al poder, i, després de la II Guerra Mundial, Alemanya Occidental no volia arriscar-se en temes de fronteres davant dels seus socis de l'OTAN. Resumint, ara per ara hi ha una comunitat de parla alemanya definida a Bèlgica al mateix nivell que la comunitat francòfona i la de parla holandesa. El lloc web municipal <*kelmis.be*> està en alemany amb tota naturalitat tot i que es troba a la província francòfona de Lieja (*Liège* en francès, *Luik* en holandès i *Lüttich* en alemany). Els germanòfons constitueixen el 0,73% de la població de Bèlgica.

OBLIT I REDESCOBRIMENT

Després de la I Guerra Mundial va ser com si tothom hagués volgut oblidar la història de Moresnet Neutral. El territori era, de fet, petit, així que no era gens estrany que fos difícil trobar fonts d'aquell temps fora de Bèlgica. Però no hi ha ni una paraula sobre tot això ni

Batlle, policia i bombers servien tant a Moresnet Neutral com al Moresnet prussià. Per damunt del grup hi ha l'estandard amb l'escut de Moresnet Neutral, actualment al museu de Kelmis

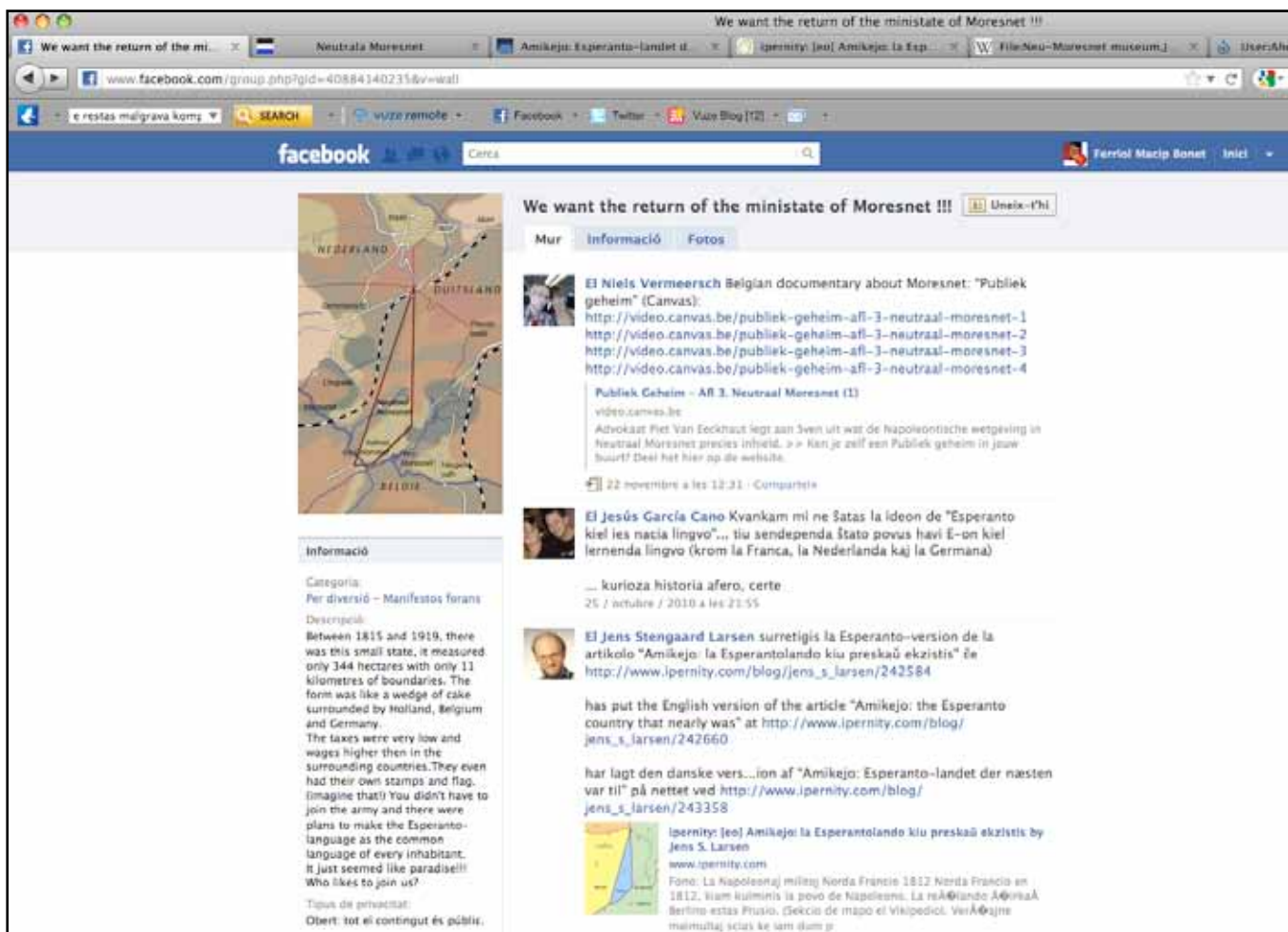
tan sols en les dues grans obres de referència sobre l'esperanto, l'*Enciklopedio de Esperanto*, del 1935, i *Esperanto en Perspektivo*, del 1973. Tot i així, l'esperanto encara "flotava a l'aire" a Kelmis. És per això que investigant el tema per Internet es poden trobar no pocs malentesos i imprecisions. L'afirmació més esfereïdora que he trobat és que Moresnet Neutral no va existir mai –amb el permís de l'afirmació que va ser un error voluntari d'un cartògraf per protegir els seus drets d'autor!

Però el 1991 passa alguna cosa. Aquell any, la cadena de televisió holandesa Nederlandse Omroep Stichting emet un documental titulat "Het vergeten land van Moresnet" ("El país oblidat de Moresnet"). El febrer de 2010 va ser pujat a YouTube. Els comentaris estan en holandès i les entrevistes la major part en alemany, però també en francès i esperanto. Seria "el documental definitiu" sobre aquest tema si no fos que el 13 de setembre de 1998 l'holandès Cees Damen crea el lloc web <*www.moresnet.nl*>, i, pocs anys després, és com si hagués esclatat l'interès.

El setembre de 2003, l'emissora de ràdio regional alemanya Südwestrundfunk emet un programa monogràfic en què Alfred Bertha i altres habitants de Kelmis expliquen la història d'Amikejo. El desembre de 2004 es tracta el tema a nivell nacional a l'emissora Deutschlandradio, la qual, gràcies a l'histori-

Investigant el tema per Internet es poden trobar no pocs malentesos i imprecisions

El 1998 l'holandès Cees Damen crea el lloc web <*www.moresnet.nl*>, i, pocs anys després, és com si hagués esclatat l'interès

S'ha fet un grup al Facebook anomenat "We want the return of the ministate of Moresnet!!!" ["Volem que torni el miniestat de Moresnet!!!"]

A Moresnet Neutral se'l solia comparar amb Chicago per l'anarquia que hi imperava, però seria més encertat comparar-lo amb la ciutat lliure de Christiania

ador Herbert Ruland, dóna una perspectiva més àmplia al relat de Bertha. El desembre de 2006 un article del diari *Die Zeit* treu a la llum nous aspectes i, el setembre de 2007, l'únic delegat local de la UEA, Mathieu Schrymcker, pot recomanar Kelmis a la sèrie de viatges "Km42" de Spiegel-tv. El maig de 2008 Deutschlandradio tracta el tema de nou amb un monogràfic que arriba fins al fons de tot plegat, en el qual es demana a Herbert Mayer [director de la secció d'esperanto de la Biblioteca Nacional Austríaca] i a Detlev Blanke [president de l'Associació d'Interlingüística] que detallin l'aspecte de l'esperanto.

L'expansió d'Internet és, probablement, un element important d'aquesta evolució. Moresnet és el típic exemple de qüestió que qualsevol enciclopèdia deixaria de banda però sobre el qual, evidentment, es podria fer un article per a la Viquipèdia. L'holandès Peter Bouhuijs va fer un interessant curtmetratge de dotze minuts amb subtítols en esperanto i, com no podia ser d'una altra manera, s'ha fet un grup al Facebook anomenat "We

want the return of the ministate of Moresnet!!!" ["Volem que torni el miniestat de Moresnet!!!"]. Això, alhora, dóna peu a que els mitjans més "alternatius" s'ocupin del tema. Arika Okrent tracta la història de Moresnet en el seu nou llibre i el dimarts 6 d'abril de 2010 el canal flamenc Canvas va emetre un programa sobre Moresnet Neutral (encara se'n pot veure un anunci a Internet i alguns fragments).

En el seu temps, a Moresnet Neutral se'l solia comparar amb Chicago per l'anarquia que hi imperava, però, tenint en compte el pacifisme dels seus habitants i la seva manera de viure relaxada, seria més encertat comparar-lo amb la ciutat lliure de Christiania. En el bloc satíric holandès Ministerie van Gedanen Zaken ["Ministeri d'Afers Decidits"] encara hi ha una proposta per crear un Nou Moresnet Neutral com a projecte model, entre d'altres coses per a la legalització del cànem. Però això segurament fracassaria, ja que l'estatus jurídic de Moresnet Neutral era fins i tot més fràgil que el de Christiania avui en dia.

YVES NEVELSTEEN

Una de les indicacions bilingües de Herzberg

L'informe de Gustave Roy al Congrès Universal

L'ESPERANTO EN L'ESPAI PÚBLIC

Els esperantistes d'avui dia són conscients que cal treballar considerant una escala de temps molt més llarga que només mig any, si es vol que l'esforç tingui sentit. L'organització d'un Congrés Universal o d'alguna altra gran trobada esperantista pot influir en l'aspecte de la ciutat on se celebra només mentre duri, però en alguns llocs l'esperanto adquireix un lloc constant a l'espai públic. Això és evident a la ciutat polonesa de Bjalistok, on va néixer L. L. Zamenhof el 1859, però igual de destacable és Herzberg am Harz, una ciutat amb 14.000 habitants que es troba al bell mig d'Alemanya, a 90 Km al sud de Hannover.

L'11 de juliol de 2006 el ple municipal de Herzberg va decidir unànimement afegir al nom de la ciutat l'epítet "die Esperanto-Stadt" ["la ciutat esperantista"]. Aquest fet va poder tenir lloc perquè el cap d'estació de la ciutat, Joachim Gießner (1913–2003), era molt actiu a la Federació Esperantista Ferroviària Internacional i a la seva secció alemanya. Algunes companyies ferroviàries europees tenien, fa temps, indicacions en esperanto en els seus horaris, però això ha passat a ser de poca importància ja que, ara cada vegada més, es consulten els horaris a Internet. A Herzberg hi ha, entre d'altres coses, un centre d'educació esperantista, alguns cartells bilingües en alemany i esperanto, ensenyament d'esperanto

a l'escola primària i una intensa col·laboració basada en l'esperanto amb la ciutat polonesa agermanada de Góra. Però això són figures d'un altre paner. □

Museu de Moeresnet Neutral a la ciutat de Neu-Moeresnet, actualment a Bèlgica

HISTÒRIA DE L'ESPERANTO ALS PAÏSOS CATALANS

Amb raó s'ha dit que “la història de l'esperantisme català és apassionant”. Han abraçat la idea d'una llengua neutral universal militars i catalanistes, capellans i maçons, burgesos i llibertaris. S'hi han relacionat personatges com Frederic Pujulà, Joan Amades, Delfí Dalmau, Carles Riba, Andreu Nin o Joan Mascaió, però també dones que començaven a organitzar-se o obrers de les fàbriques del Poble Nou de Barcelona, de Sabadell, d'Alcoi... L'esperantisme ha estat un moviment interclassista, transversal, però alhora les lluites que hi havia en la societat s'hi troben perfectament reflectides: entre aquells, la majoria, qui hi han vist un element per a canviar la societat cap a una major justícia social o emancipació nacional o totes dues coses, i entre els qui maldaven per preservar l'explotació obrera o les polítiques assimilacionistes o totes dues coses, sovint en nom d'un pretès apoliticisme.

Aquest tercer volum sobre la història del moviment esperantista als territoris de parla catalana aplega, en edició bilingüe en català i en esperanto, vint-i-un articles de catorze especialistes, que presenten aspectes diversos i complementaris de l'esperantisme als Països Catalans entre 1900 i 1940, mantenint la combinació d'amenitat i rigor de les dues obres anteriors.

Poblet i Feijoo, Francesc; Alòs i Font, Hèctor (coords.). *Història de l'esperanto als Països Catalans / Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro*. Associació Catalana d'Esperanto, Sabadell, 2009. 470 pàgines.

Trobeu-lo a la llibreria Alibri de Barcelona, o demaneu-lo a info@esperanto.cat